บทที่ 6

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง การสร้างศิลปินเอกโขนยักษ์ สามารถสรุปผลการวิจัย อภิปรายผลและข้อเสนอแนะดังนี้

สรุปผล

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาสาระและขบวนการสร้างศิลปินเอกโขนยักษ์ โดยศึกษาในประเด็นต่อไปนี้

1. เพื่อศึกษาบริบทของตัวยักษ์ ด้านวัฒนธรรม ความเชื่อ ให้เกิดรูปแบบการสร้างศิลปินเอกโขนยักษ์
2. เพื่อศึกษากระบวนการเรียนรู้ถ่ายทอดเชื่อมโยงท่ารำที่ส่งผลให้เกิดคุณลักษณะเด่นของครูโขนยักษ์และศิลปินเอกโขนยักษ์

วิธีดำเนินงานการวิจัย ประกอบด้วย

1. การวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ ด้วยการศึกษาเอกสารชั้นต้นต่าง ๆ รวมทั้งประวัติศาสตร์บอกเล่า
2. การวิจัยเอกสารจากสาระที่เกี่ยวข้องกับยักษ์ในสังคมไทย ที่ส่งผลด้านวัฒนธรรม ความเชื่อ และพิธีกรรม
3. การสัมภาษณ์เชิงลึก
4. การจัดทำกิจกรรมสนทนากลุ่ม
5. วิเคราะห์ข้อมูลของยักษ์ที่มีปัจจัยส่งผลต่อสังคมไทยในด้านวัฒนธรรม ความเชื่อ และพิธีกรรม เพื่อนำข้อมูลมาจัดทำเป็นแบบสอบถาม
6. นำแบบสอบถามไปเก็บข้อมูล และจัดลำดับสาระสำคัญของยักษ์ในสังคมไทยที่มีปัจจัยส่งผลต่อบทบาทของยักษ์ในสถานการณ์ต่าง ๆ
7. ศึกษาสาระและกระบวนการเรียนรู้ ถ่ายทอด เชื่อมโยงท่ารำของตัวโขนยักษ์ โดยใช้แบบสอบถาม การสัมภาษณ์และการฝึกปฏิบัติ
8. วิเคราะห์ข้อมูลสาระและกระบวนการเรียนรู้ ถ่ายทอด เชื่อมโยงท่ารำของตัวโขนยักษ์จากผลของการตอบแบบสอบถาม การสัมภาษณ์และการฝึกปฏิบัติ

9. ศึกษาคุณลักษณะเด่นของศิลปินเอกโขนยักษ์ จากกรอบแนวคิดของกระบวนการและสาระการถ่ายทอดท่ารำโขนยักษ์จากครูสู่ศิษย์

10. วิเคราะห์ข้อมูลจากกรอบแนวคิดของกระบวนการและสาระการถ่ายท่ารำโขนจากครูสู่ศิษย์ตั้งแต่อดีตสู่ปัจจุบัน เพื่อเป็นแนวทางเข้าสู่การค้นหาคุณลักษณะเด่นของศิลปินเอกโขนยักษ์

ผลการวิจัย

การสร้างศิลปินเอกโขนยักษ์ พบว่าข้อมูลในเบื้องต้นเพื่อการศึกษาวิจัยแบ่งได้เป็น 2 ช่วง กล่าวสรุป ดังนี้

1. เพื่อศึกษาบริบทของตัวยักษ์ ด้านวัฒนธรรม ความเชื่อ ที่ส่งผลให้เกิดรูปแบบการสร้างศิลปินเอกโขนยักษ์
2. เพื่อศึกษากระบวนการเรียนรู้ถ่ายทอดเชื่อมโยงท่ารำที่มีปัจจัยส่งผล จากหลักสูตรและวิธีการสอนโขนยักษ์ในอดีตเพื่อค้นหาคุณลักษณะเด่นครูโขนยักษ์และคุณลักษณะเด่นในตัวศิษย์สู่อนาคต เพื่อเป็นศิลปินเอกโขนยักษ์ โดยมีการจัดให้ผู้เรียนเปลี่ยนพฤติกรรมไปสู่มาตรฐานศิลปินเอกโขนยักษ์

ผลการศึกษาโดยสรุปดังนี้

การเข้ามาของยักษ์ในสังคมไทยนั้นเป็นเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมของมนุษย์ เพราะเหตุว่ามนุษย์จะปรากฏที่ใด สถานที่นั้นจะต้องมีวัฒนธรรม และที่ใดมีวัฒนธรรมที่นั้นจะต้องมีเรื่องราวของมนุษย์ มนุษย์ในแต่ละพื้นที่จะมีประเพณีและวัฒนธรรมที่แตกต่างกันออกไป เมื่อมนุษย์เคลื่อนย้ายถิ่นก็จะนำวัฒนธรรมเดิมของกลุ่มติดตัวไปหลอมรวมกับวัฒนธรรมในกลุ่มใหม่ที่เข้าไปสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมสังคมไทยก็เช่นเดียวกันได้รับเอาจารีตประเพณี ตลอดจนวัฒนธรรมของอินเดียเข้ามาผสมผสาน เช่น การบูชาเทพเจ้าเพื่อประกอบพิธีกรรม โดยมีเทพเจ้าที่เชื่อว่าสาระสำคัญต่อพิธีคือ พระอิศวร พระนารายณ์ พระอินทร์ พระพิฆเณศวร ตลอดจนเทพเจ้าซึ่งปรากฏในการไหว้ครูโขน – ละคร เป็นต้น การรับเอาวัฒนธรรมทางด้านศาสนาพราหมณ์และพุทธซึ่งปรากฏในการนับถือพระอิศวร (พระศิวะ) พระพรหม และพระนารายณ์ (พระวิษณุ) แม้ว่าจะเปลี่ยนไปนับถือศาสนาพุทธ ก็เป็นพุทธที่ไม่ทิ้งร่องรอยพราหมณ์ เช่น ในงานมงคลสมรสก็ยังใช้หอยสังข์ในพระหัตถ์ของพระผู้เป็นเจ้ามาประกอบพิธีรดน้ำสังข์ การจัดพิธีไหว้ครูโขน-ละคร ในศาสตร์การเข้าสู่กระบวนการถ่ายทอดความรู้การรับมอบเป็นศิษย์เพื่อปฏิบัติการรำโขน-ละคร และวัฒนธรรมเหล่านี้ก็ยังคงปรากฏอยู่เนืองนิตย์ โดยมีสาระสำคัญคือร่องรอยการนับถือเทพโดยเฉพาะพระนารายณ์ ดังที่กรมศิลปากรได้ค้นพบเทวรูปพระนารายณ์ที่อำเภอกะปง จังหวัดพังงา ซึ่งในอดีตคือดินแดนตะโกลา หรือดินแดนของนักเดินทางที่มาหยุดพักและเปลี่ยนแปลงการเดินทาง เช่น จากเรือเปลี่ยนเป็นการเดินทางเท้าเป็นกองคาราวานข้ามเขาศก ในจังหวัดพังงาไป

ดินแดนไชยา ผลจากการเดินทางของนักเดินเรือที่มาจากอินเดีย สร้างความสัมพันธ์เกิดการปะทะเพื่อรังสรรค์ ให้มีอำนาจในการแผ่วัฒนธรรมความเชื่อ ตลอดจนพิธีกรรมผสมผสานกับวัฒนธรรมเดิมของชาวไทยพุทธให้โดดเด่นเหนือวัฒนธรรมที่ชาวพื้นที่เดิมปฏิบัติอยู่ตลอดจนกิจกรรมอื่นในดินแดนแถบนี้ เป็นเรื่องราวของการสืบสานมรดกวัฒนธรรมที่เด่นชัดมาจนกระทั่งทุกวันนี้ ปรากฏวัฒนธรรมการรับรู้เรื่องราวยักษ์ในสังคมไทยให้เห็นเป็นรูปแบบของนามธรรม คือความเชื่อ เช่น เชื่อเรื่องพระราหู ที่มีความศักดิ์สิทธิ์ อิทธิฤทธิ์ และไสยศาสตร์ของท้าวเวสสุวรรณ ตลอดจนรูปธรรมที่เกิดขึ้นจากพิธีกรรมที่เกิดขึ้นในสังคมไทยในความหลากหลาย ตลอดจนประเพณีในภาพลักษณ์ของจิตรกรรม ประติมากรรม วรรณกรรม และการแสดงโขนที่มียักษ์เป็นปัจจัยส่งผล โดยปรากฏเป็นสัญลักษณ์ที่เด่นชัดเพื่อตอบจุดประสงค์ในข้อที่ 1 ดังนี้

1. ยักษ์คือสัญลักษณ์ของอมนุษย์พวกหนึ่งมีรูปร่างใหญ่โตน่ากลัว มีเขี้ยวงอก ใจคำอำมหิต ชอบกินมนุษย์ กินสัตว์และมีฤทธิ์เหาะเหินเดินอากาศ ตลอดจนแปลงกายได้

2. ยักษ์มี 2 ประเภท คือยักษ์เพศชายกับยักษ์เพศหญิง ซึ่งใช้ในการแสดงโขน ตลอดจนศึกษาพบว่ามีชื่อเรียกยักษ์ในสังคมไทยได้ 17 ชื่อคือ

2.1 มักกะสัน
2.2 ยักษ์แบก
2.3 ยักษิณี
2.4 ยักษี
2.5 ยักขิณี
2.6 ยักษ์ใหญ่
2.7 ยักษ์ปักหลั่น
2.8 อสุร
2.9 อสุรราช
2.10 อสุรินทร์
2.11 อสุรี
2.12 อสุเรศ
2.13 อสูร
2.14 อมนุษย์
2.15 รากษส
2.16 มาร
2.17 ยักษ์

3. เกิดปรากฏการณ์ของวัฒนธรรมความเชื่อเรื่องยักษ์ในสังคมไทย สาระสำคัญ ดังนี้

3.1 ปรากฏการณ์ด้านไสยศาสตร์

3.2 ปรากฏการณ์ด้านพิธีกรรม

3.3 ปรากฏการณ์ด้านประเพณี

3.4 ปรากฏการณ์ด้านสัญลักษณ์โดยมียักษ์เป็นสื่อในสาระต่าง ๆ คือ

3.4.1 สัญลักษณ์การแสดงโขนยักษ์ในเรื่องรามเกียรติ์

3.4.2 สัญลักษณ์การใช้ชีวิตของพฤติกรรมมนุษย์ในชีวิตประจำวัน

3.4.3 สัญลักษณ์การใช้ยักษ์เป็นสื่อในสื่อสารมวลชนทุกแขนง

ผลการศึกษาที่ค้นพบจากปรากฏการณ์เบื้องต้นผู้วิจัยพบว่ากระบวนการเรียนรู้ ถ่ายทอดเชื่อมโยงท่ารำของตัวโขนยักษ์ มีระบบการถ่ายทอดความรู้ด้านท่ารำที่สำคัญเพื่อตอบจุดประสงค์ข้อที่ 2 ดังนี้คือ

1. การเข้าสู่ระบบการศึกษาโขน ในเบื้องต้นได้แบ่งประเภทของผู้เรียนออกเป็น 3 ประเภท คือ พระ ลิง และยักษ์ ซึ่งยักษ์จะต้องมีระบบการแบ่งผู้เรียนเพื่อรับการถ่ายทอดความรู้จากครูโขนยักษ์เป็น 5 ประเภทคือ

1.1 ยักษ์ใหญ่

1.2 ยักษ์เล็ก

1.3 ยักษ์ต่างเมือง

1.4 ยักษ์เสนา

1.5 เสนายักษ์

จากการศึกษาพบว่ายักษ์ทั้ง 5 ประเภทมีเกณฑ์การแบ่งสรุป คือ

1. แบ่งตามฐานะ ยศ และชาติกำเนิด

2. แบ่งตามโครงสร้างของร่างกาย

3. แบ่งตามบทบาทการแสดง

4. แบ่งตามเครื่องทรงของผู้แสดง

2. กระบวนการเรียนรู้ มีระบบการถ่ายทอดท่ารำโขนยักษ์ 2 ระบบ ดังนี้

2.1 การถ่ายทอดมีแบบแผน

2.1.1 ฝึกตามหลักสูตร

2.1.2 ฝึกตามตารางเรียน

2.1.3 ฝึกโดยมีทฤษฎีรองรับ

2.1.4 ฝึกเป็นกลุ่มใหญ่

2.2 การถ่ายทอดนอกเหนือแบบแผน

2.2.1 ฝึกเป็นรายกลุ่มย่อย

2.2.2 ฝึกด้วยตนเอง

2.2.3 ฝึกหัดรำจากแหล่งข้อมูลเดิม

2.2.4 ฝึกแบบครูพักลักจำ

กระบวนการทั้ง 2 ระบบดังกล่าวข้างต้นได้ศึกษาพบว่ามีสาระการถ่ายทอดท่ารำโขนยักษ์เป็น 4 ขั้นตอน ดังนี้

1. สาระการถ่ายทอดท่ารำตามครู โดยมีกรอบที่กำหนดสรุปคือ

1.1 การฝึกหัดเบื้องต้น

1.2 การฝึกหัดแม่ท่า

1.3 การฝึกหัดหน้าพาทย์

2. สาระการถ่ายทอดท่ารำเฉพาะตัวผู้ฝึก

2.1 ตรวจพลคนธงและเขนยักษ์

2.2 ตรวจพลยักษ์เสนา

2.3 ตรวจพลเสนายักษ์

2.4 ตรวจพลยักษ์ใหญ่ (ทศกัณฐ์/สหัสเดชะ/มูลพลัม)

3. สาระการถ่ายทอดท่ารำเฉพาะตัวเอก

3.1 การตีบทและการใช้บท

3.2 การแสดงเป็นชุดเป็นตอน

3.3 การใช้พื้นที่บนเวที

3.4 การใช้อาวุธและอุกรณ์เวที

4. สาระการถ่ายทอดเฉพาะศิษย์เอก

4.1 การตั้งตัวละคร (ช้าปี่ ส่งเพลง ตั้งเพลง พากย์)

4.2 รำอวดฝีมือ (ลงสรง ฉุยฉาย เกี้ยวนาง ชูกล่องดวงใจ)

4.3 การสร้างสรรค์ท่ารำโขนยักษ์

ผลจากการศึกษาผู้วิจัยพบว่ากระบวนการการถ่ายทอดซึ่งเป็นรูปธรรมที่เด่นชัดเฉพาะท่ารำโขนยักษ์ทั้ง 4 ประเด็นดังกล่าวนั้น เป็นสาระสำคัญในการนำไปสู่เส้นทางของการสร้างศิลปินเอกโขนยักษ์เพื่อตอบจุดประสงค์ในข้อที่ 3 ซึ่งปรากฏคุณลักษณะเด่น 2 ประเด็นระหว่างครูโขนกับศิษย์โขนเป็นขั้นตอน สรุปดังนี้ คือ

ขั้นที่ 1. การถ่ายทอดในชั้นเรียน พบลักษณะพิเศษของศิษย์เอก ดังนี้

1.1 รูปร่าง ครูวัดด้วยสายตา ประกอบด้วยความสมส่วน สง่างามเหมาะสมกับบทยักษ์

1.2 ความจำ ครูวัดด้วยทักษะในการถ่ายทอดท่ารำ จำนวน 1 เพลง หากจำท่ารำได้หมดแสดงว่าความจำดีมาก

1.3 ความสามารถ ครูวัดด้วยความสามารถด้านการรำในการปฏิบัติ ซึ่งประเด็นที่ศึกษาพบคือการรำเก่ง ประกอบด้วยท่วงท่าในการปฏิบัติ คือท่าตั้งต้น ท่าเชื่อม และท่าจบ

1.4 สัมมาคารวะ ครูวัดได้ จากการเข้าพบ เข้าหาเพื่อขอความรู้ ในลักษณะดังกล่าวพบว่ามีรูปแบบพฤติกรรมพ่อปกครองลูก หากเห็นลูก ใฝ่รู้ กตัญญู ซึ่งผลของการใฝ่รู้ คือ ครูเอ็นดูเมตตามากกว่าผู้อื่น ส่งผลให้ครูถ่ายทอดความรู้ด้านเทคนิค ลีลาที่เป็นความรู้แฝงเร้น จากการถ่ายทอดปกติมากยิ่งขึ้น

ซึ่งสาระสำคัญดังกล่าวส่งผลต่อการวัดความสวย ความเก่งในการรำของผู้เรียนโขนยักษ์ ผลการศึกษาวิจัยพบได้ดังนี้ คือ

ขั้นที่ 2. การวัดความสวยและรำเก่งของผู้เรียน โดยการปฏิบัติด้วยการรำ คือ ด้านท่ารำ ศึกษาพบความสำคัญ 3 ประเด็น คือ

2.1 ท่าเริ่มต้น

2.2 ท่าเชื่อม

2.3 ท่าจบ

กระบวนการ 2 ขั้นตอนข้างต้น เป็นความสำคัญต่อการแสดงเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งตัวผู้สอนและผู้เรียนจะปรากฏพฤติกรรมที่เรียนกว่าคุณลักษณะที่โดดเด่นออกมาอย่างเห็นได้ชัด คือ

ขั้นที่ 3. เกิดคุณลักษณะเด่นระหว่าง ครู ศิษย์ ดังนี้

คุณลักษณะของครูโขน ซึ่งผู้วิจัยพบจากคุณลักษณะจากครูโขนทั้ง 5 ท่าน

1. มีเมตตา ตระหนักรู้เกี่ยวกับความรู้สึกตลอดจนห่วงใยรับรู้ตามความจริงไม่มีการเสแสร้ง สร้างภาพลักษณ์ให้ผู้เรียนโขนเชื่อถือได้โดยสนิทใจ
2. ขยัน มีความเพียรและอดทนต่อการถ่ายทอดท่ารำ ตระหนักต่อความรู้สึกและพฤติกรรมของผู้เรียนโขน
3. กตัญญู ให้ความเคารพและคอยชี้นำเรื่องราวแห่งครูโขนรุ่นก่อนอย่างเชื่อมั่นและศรัทธาให้แก่ผู้เรียน
4. สุขภาพแข็งแรง จิตใจเข็มแข็ง สามารถถ่ายทอดท่ารำได้อย่างเข็มแข็ง แม่นยำอย่างชำนาญตามจังหวะ
5. ครูโขนต้องมีกัลยาณมิตร ดังที่(พระเทพเวที, 2532) สรุปสาระสำคัญคุณลักษณะผู้สอนที่เรียกว่า องค์คุณของกัลยาณมิตรประกอบด้วย 7 สาระ ดังที่ผู้วิจัยได้อธิบายต่อเนื่องไว้สรุปคือ

5.1 มีความน่าเชื่อถือ โดยให้ความไว้วางใจและสนิทสนมศิษย์เหมือนลูกในครอบครัว

5.2 มีพฤติกรรมน่าเคารพ ให้ความอบอุ่นใจเป็นที่พึ่งได้ และรู้สึกปลอดภัย คือซื่อสัตย์ ยุติธรรม

5.3 มีพฤติกรรมน่ายกย่อง ในฐานะผู้ทรงคุณ คือมีความรู้ภูมิปัญญาในสาขาวิชานาฏศิลป์อย่างแท้จริง

5.4 รู้จักพูด ให้คำแนะนำว่ากล่าวตักเตือนตลอดจนเป็นที่ปรึกษาที่ดี คือมีปัญญาไหวพริบปฏิภาณดี

5.5 ความอดทนต่อถ้อยคำครูโขนต้องพร้อมที่จะรับฟังคำซักถามต่าง ๆ อยู่เสมอ ด้วยความอดทนไม่เบื่อ

5.6 สามารถชี้แจงอธิบายเรื่องบทบาทการแสดงนาฏศิลป์ได้อย่างลึกซึ้ง คือมีความคิดสร้างสรรค์

5.7 เป็นบุคคลที่ไม่ชี้นำผู้เรียนไปในทางเสื่อมเสีย คือเชื่อมั่นในตนเอง

คุณลักษณะของศิษย์โขน ซึ่งผู้วิจัยพบจากศิษย์เอกโขนยักษ์

1. บุคลิกภาพเหมาะแก่การเรียนโขนยักษ์
2. มีความศรัทธาในวิชาการแสดงนาฏศิลป์โขน
3. มีความตั้งใจในกระบวนการฝึก และกระบวนการแสดง
4. มุ่งมั่นที่จะก้าวไปสู่ความเป็นเลิศด้านนาฏศิลป์
5. มีวินัยในระบบระเบียบของกระบวนการแสดง
6. มีเชาว์ปัญญาแก้ไขสถานการณ์การแสดงได้อย่างดี
7. มีความสามารถในด้านการแสดง
8. มีความคิดสร้างสรรค์

ดังนั้นครูต้องประกอบด้วยคุณลักษณะ 5 ประการดังกล่าว คือ ตระหนักรู้ในความรู้สึกของตนเอง ไวต่อความรู้สึกของผู้เรียนยอมรับผู้เรียนโขนในฐานะที่เป็นปัจเจกบุคคลที่สามารถเป็นผู้เรียนที่ดีได้ และเป็นกัลยาณมิตรของผู้เรียน ซึ่งจะต้องมีในความเชื่อมโยง คือ พฤติกรรมด้านพุทธนิสัยด้าน อารมณ์ ความรู้สึกในสถานการณ์ถ่ายทอดความรู้ โดยอธิบาย สาธิต เข้าไปแก้ไข จับต้องท่ารำแบบประชิดตัว

ปรากฏบารมีครูโขน

ในการสร้างศิลปินเอกโขนยักษ์มิได้กำหนดกฎเกณฑ์และสร้างขึ้นมาได้ โดยไม่มีมาตรฐานหรือกรอบที่กำหนดไว้ในสังคม แต่หากต้องมีกรอบกติกาเพื่อชี้วัดได้ ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ขอเรียกว่าบารมี ซึ่งผู้วิจัยได้ค้นพบจากข้อมูลหลักคือผู้เชี่ยวชาญด้านโขนยักษ์ทั้ง 4 ท่านและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังกล่าวแล้วในบทที่ 1 และเชื่อได้ว่าหากกระบวนการดังกล่าวนำไปสร้างศิษย์เอกผลที่จะนำไปสู่ขั้นการพัฒนาเป็นศิลปิน ย่องสัมฤทธิผลอย่างแน่นอน ซึ่งสามารถสรุปได้ ดังนี้

บารมีในการสร้างศิษย์เอกโขนยักษ์

1. มีความชำนาญจากช่วงเวลาในการแสดงโขน หรือเรียกกันว่า ชั่วโมงบินสูง เพื่อส่งผลให้เกิดกำลังสมองและบารมี

2. สร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ ต่อยอดจากฐานการอนุรักษ์เดิม ในพัฒนาขึ้นอย่างต่อเนื่อง

3. ได้ทำคุณประโยชน์ด้วยการใช้เวลาในการสอนสั่งสม มีกรอบของหลักสูตรแบบแผนฝึกจนเกิดความชำนาญ แม่นยำประสบการณ์ ปัญญา เพื่อฝึกหัดแก้ไข มองให้ดีขึ้น

2. คิดดี คิดเร็ว ในช่วงเวลาจำกัด อย่างถูกต้องและเกิดสุนทรียภาพ

5. คิดอย่างบูรณาการจากท่ารำเก่าและท่ารำภายนอกมาปรับปรุงให้เกิดความเหมาะสมตลอดจนได้ศัพท์ใหม่ของวงการโขน

3. อธิบายได้อย่างลึกซึ้ง ในความสามารถถ่ายทอดด้านการถ่ายทอดความรู้เฉพาะครูโขน

4. ใช้เสรีภาพในการตีบท จนเกิดเป็นตัวของตัวเอง และตีบทแตกในที่สุด

5. รักษารูปร่าง ให้มีพลังในการปฏิบัติ เพื่อส่งผลต่อการปฏิบัติโขน

6. รู้ศักยภาพของตนเองอย่างแท้จริง โดยเฉพาะในวงการนาฏศิลป์โขนยักษ์

จากประเด็นดังกล่าว เป็นปัจจัยส่งผลให้เกิดรูปแบบการพัฒนาเพื่อการสร้างศิษย์เอกโขนยักษ์ผ่านกระบวนการบ่มเพาะจากองค์ความรู้ข้างต้นเข้าสู่การสร้างศิลปินเอกโขนยักษ์ ที่สำคัญคือเกิดปรากฏการณ์ของความเชื่อมโยงระหว่างครูและผู้เรียนโขน โดยมีเงื่อนไขจากการถ่ายทอดองค์ความรู้ จนเกิดคุณลักษณะเด่นทั้งผู้เรียนและครูโขนภายหลังการศึกษา ที่ส่งผลต่อรูปแบบพัฒนาการสร้างศิลปินเอกโขนยักษ์ในแผ่นภูมิที่ 2 มีเงื่อนไข 2 ประเด็น เพื่อตอบจุดประสงค์ข้อที่ 4 สรุป คือ

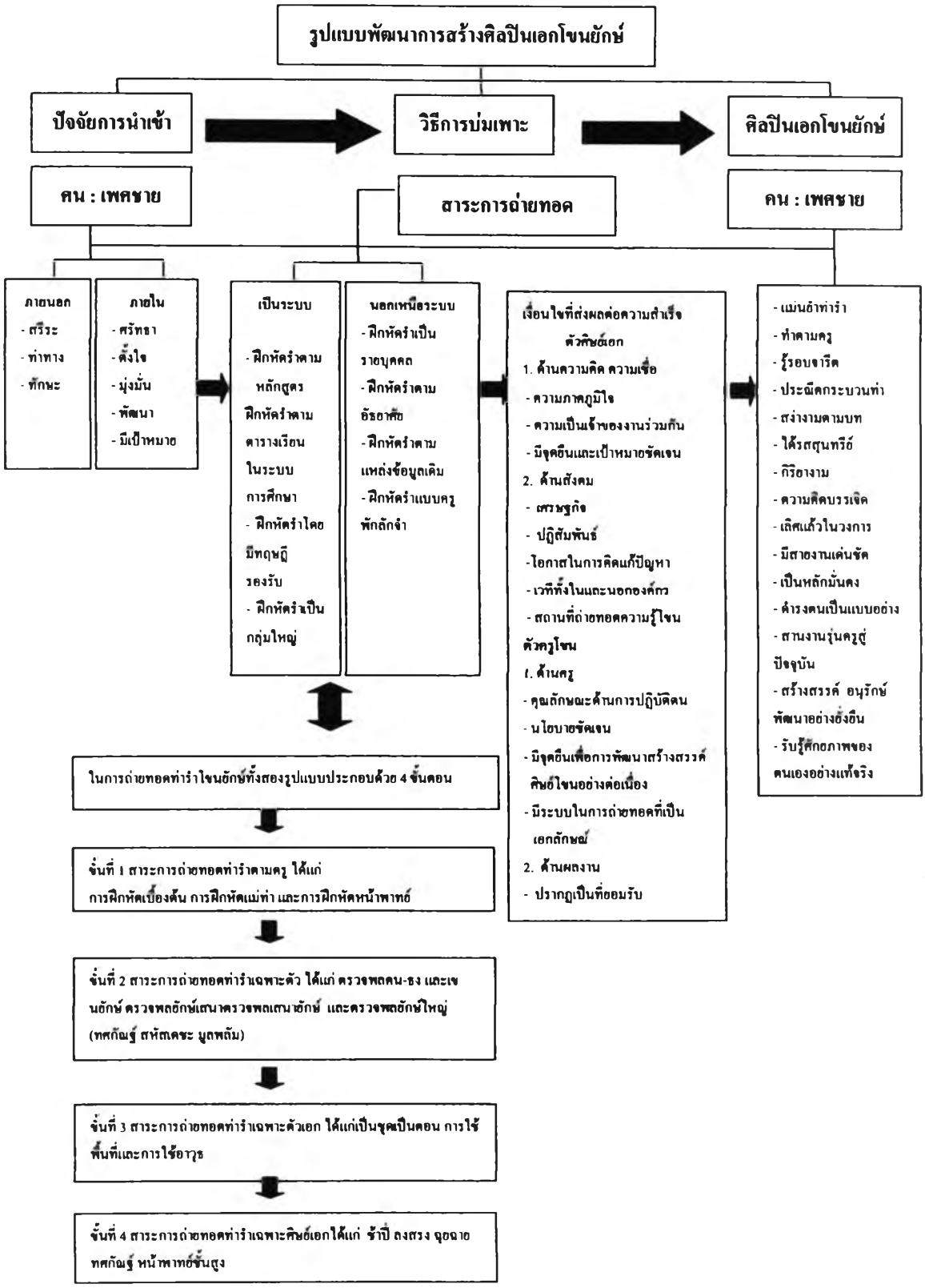
รูปแบบพัฒนาการสร้างศิลปินเอกโขนยักษ์
ปัจจัยการนำเข้า
วิธีการบ่มเพาะ
ศิลปินเอกโขนยักษ์
คน : เพศชาย
สาระการถ่ายทอด
คน : เพศชาย
ภายนอก
- สรีระ
- ท่าทาง
- ทักษะ
ภายใน
- ศรัทธา
- ตั้งใจ
- มุ่งมั่น
- พัฒนา
- มีเป้าหมาย
เป็นระบบ
- ฝึกหัดรำตามหลักสูตรฝึกหัดรำตามตารางเรียนในระบบการศึกษา
- ฝึกหัดรำโดยมีทฤษฎีรองรับ
- ฝึกหัดรำเป็นกลุ่มใหญ่
นอกเหนือระบบ
- ฝึกหัดรำเป็นรายบุคคล
- ฝึกหัดรำตามอัธยาศัย
- ฝึกหัดรำตามแหล่งข้อมูลเดิม
- ฝึกหัดรำแบบครูพักลักจำ
เงื่อนไขที่ส่งผลต่อความสำเร็จ
ตัวศิษย์เอก
1. ด้านความคิด ความเชื่อ
- ความภาคภูมิใจ
- ความเป็นเจ้าของงานร่วมกัน
- มีจุดยืนและเป้าหมายชัดเจน
2. ด้านสังคม
- เศรษฐกิจ
- ปฏิสัมพันธ์
-โอกาสในการคิดแก้ปัญหา
- เวทีทั้งในและนอกองค์กร
- สถานที่ถ่ายทอดความรู้โขน
ตัวครูโขน
1. ด้านครู
- คุณลักษณะด้านการปฏิบัติตน
- นโยบายชัดเจน
- มีจุดยืนเพื่อการพัฒนาสร้างสรรค์ศิษย์โขนอย่างต่อเนื่อง
- มีระบบในการถ่ายทอดที่เป็นเอกลักษณ์
2. ด้านผลงาน
- ปรากฏเป็นที่ยอมรับ
- แม่นยำท่ารำ
- ทำตามครู
- รู้รอบจารีต
- ประณีตกระบวนท่า
- สง่างามตามบท
- ได้รสสุนทรีย์
- กิริยางาม
- ความคิดบรรเจิด
- เลิศแก้วในวงการ
- มีสายงานเด่นชัด
- เป็นหลักมั่นคง
- ดำรงตนเป็นแบบอย่าง
- สานงานรุ่นครูสู่ปัจจุบัน
- สร้างสรรค์ อนุรักษ์ พัฒนาอย่างยั่งยืน
- รับรู้ศักยภาพของตนเองอย่างแท้จริง
ในการถ่ายทอดท่ารำโขนยักษ์ทั้งสองรูปแบบประกอบด้วย 4 ขั้นตอน
ขั้นที่ 1 สาระการถ่ายทอดท่ารำตามครู ได้แก่
การฝึกหัดเบื้องต้น การฝึกหัดแม่ท่า และการฝึกหัดหน้าพาทย์
ขั้นที่ 2 สาระการถ่ายทอดท่ารำเฉพาะตัว ได้แก่ ตรวจพลลิง-ธง และเขนยักษ์ ตรวจพลยักษ์เสนาตรวจพลเสนายักษ์ และตรวจพลยักษ์ใหญ่
(ทศกัณฐ์ สหัสเดชะ มูลพลัม)
ขั้นที่ 3 สาระการถ่ายทอดท่ารำเฉพาะตัวเอก ได้แก่เป็นชุดเป็นตอน การใช้พื้นที่และการใช้อาวุธ
ขั้นที่ 4 สาระการถ่ายทอดท่ารำเฉพาะศิษย์เอกได้แก่ ช้าปี่ ลงสรง ฉุยฉาย ทศกัณฐ์ หน้าพาทย์ชั้นสูง

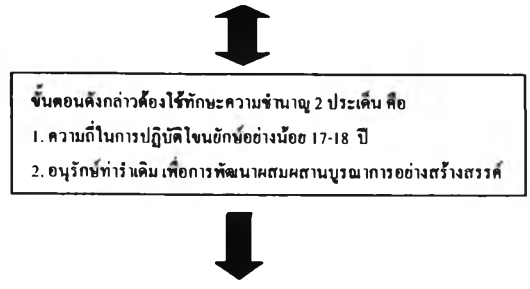

จากการศึกษาเพื่อหาคำตอบในกระบวนการสร้างศิลปินเอกโขนยักษ์ ผลการศึกษาบรรลุซึ่งจุดประสงค์ที่ได้กำหนดไว้ ผู้วิจัยได้ค้นพบปรัชญาการสร้างศิลปินเอกโขนยักษ์จากวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องและความรู้จากโขนยักษ์ที่สั่งสมมานานกว่า 50 ปี สรุปดังนี้

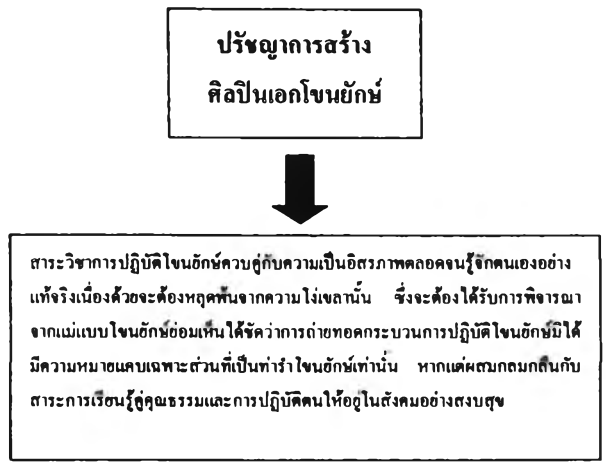

เพื่อให้เกิดความเข้าใจในความหมายของปรัชญาการศึกษาข้างต้นผู้วิจัยขออธิบายความหมายเพิ่มเติมของคำบางคำดังนี้

- **อิสรภาพ** คือ การคิด สร้างสรรค์ทำรำที่หลุดพ้นออกจากมาตรฐานแต่ยังคงเอกลักษณ์เดิมไว้
- **หลุดพ้นความโง่** คือใช้ความคิดบูรณาการท่าโขนเดิมผสมผสานใหม่ โดย ไม่มีการโต้แย้งสามารถนำไปเป็นแบบแผนประกอบการแสดงได้
- **การยอมรับ** คือบุคคลที่มีศักยภาพเป็นที่เชื่อถือของในวงการนาฏศิลป์ไทยโดยเฉพาะโขนยักษ์

จากที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ผู้วิจัยจึงให้คำนิยามของศิลปินเอกโขนยักษ์ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ คือ

ศิลปินเอกโขนยักษ์ หมายถึง ผู้ที่รู้จักตนเองอย่างแท้จริง ในการใช้ทักษะและเทคนิค อย่างอิสระจนเกิดผลงานอย่างโดดเด่น ในด้านศิลปะการแสดงเพื่อพัฒนาอย่างสร้างสรรค์ สามารถสืบ

ทอดไปสู่อนุชนรุ่นหลัง เพื่อให้เป็นสมบัติทางด้านนาฏศิลป์โขนยักษ์ ในที่นี้หมายถึงยักษ์ทศกัณฐ์เท่านั้น

สาระสำคัญในการศึกษาจากเอกสารงานวิจัย ข้อมูลเชิงลึกจากครูผู้เชี่ยวชาญซึ่งเป็นที่เชื่อถือไว้วางใจในระดับประเทศ ผ่านกระบวนการถ่ายทอดเชื่อมโยงอย่างเป็นระบบแบบแผน ของวิชาชีพเฉพาะทางด้านนาฏศิลป์โขนยักษ์ ซึ่งผู้วิจัยได้ค้นพบสาระสำคัญของศิลปินเอกโขนยักษ์ดังนี้ คือ

สุดยอดของศิลปินเอกโขนยักษ์

สร้างสรรค์และบูรณาการท่ารำอย่างอิสระจนเกิดผลงาน
โดดเด่นในช่วงเวลาจำกัด นำไปเป็นแบบอย่างได้

อภิปรายผล

จากการได้ศึกษาความรู้จนประจักษ์ชัดแล้วว่ายักษ์ที่เข้ามามีบทบาทในสังคมไทยนั้น เป็นเรื่องของสัญลักษณ์ผ่านพิธีกรรมวิเคราะห์ในปรากฏการณ์ของ ประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อเพื่อมุ่งหาความจริงที่ว่าการไหว้ครูบูชาเทพเจ้าตลอดจนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นในสังคมไทยที่มีปัจจัยส่งผลต่อจารีตประเพณีที่มียักษ์เป็นองค์ประกอบ ตลอดจนในวรรณคดีเรื่องรามเกียรติ์หรือสังคมไทยนิยมเรียกขานนามว่าโขน ซึ่งเป็นรูปศิรษะเทพ เทวดา ยักษ์ ลิง ฤาษี และสัตว์ต่าง ๆ ที่ใช้ประกอบการละเล่นโขน ดังที่พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน(2525) กล่าวไว้ว่า การละเล่นอย่างหนึ่งผู้แสดงสวมหัวจำลองต่าง ๆ เรียกว่า หัวโขน ซึ่งจากรูปแบบวิธีการนำเสนอการแสดงโขน นับเป็นศิลปะการแสดงขั้นสูงของไทยที่รวมเอาศิลปะหลายแขนงไว้ด้วยกัน เช่น การพากย์ การเต้นประกอบจังหวะ การร่ายรำหรือตีบทประกอบคำร้อง พากย์ เจรจา และอุปกรณ์การแสดงโขนทั้งหมดนั้นคือโขนเป็นที่รวมของศิลปะ สาระสำคัญดังกล่าวข้างต้นเป็นเสมือนหนึ่งรากเหง้าและภูมิรู้คู่คนไทยมานาน ดังนั้น การถ่ายทอดท่ารำโขนจึงเกิดขึ้นและเสียชีวิตไปรุ่นแล้วรุ่นเล่า อย่างไรก็ตามครูโบราณหลายท่านจะเป็นที่รู้จักนับถือกันมาหลายช่วงอายุคนจนได้รับการยอมรับ

ให้เป็นครูต้นแบบของท่ารำโขน โดยเฉพาะโขนยักษ์มีการรับรู้ สาระสำคัญของระบบการถ่ายทอดโขนยักษ์ที่จะนำไปใช้สร้างศิลปินเอกโขนยักษ์ได้นั้น มีกระบวน-การที่เป็นทักษะตามขั้นตอนอย่างเป็นระบบ แต่ผู้เรียนโขนยักษ์มิเคยได้สนใจและคำนึงถึงประเด็นดังกล่าว และไม่มีผู้ใดได้ศึกษาค้นคว้าเพื่อหาคำตอบ นอกจากจะปฏิบัติตามระเบียบ กติกาที่ได้จัดวางไว้ทั้งในและนอกสถานที่การถ่ายทอดความรู้เรื่องโขนยักษ์จากอดีตถึงปัจจุบันเท่านั้น นอกจากนี้การศึกษาพบว่าครูโขนยักษ์มีความเข้มงวดในเรื่องระเบียบวินัย มีการลงโทษด้วยการเฆี่ยนตี แต่ศิษย์มีความเคารพครูอย่างสูงตลอดจนปรนนิบัติรับใช้ครูอย่างเต็มใจ ความสัมพันธ์ระหว่างครูโขนยักษ์กับศิษย์ จึงมีลักษณะที่เป็นกัลยาณมิตร สร้างสันติ ความสามัคคี อย่างไรก็ตามปัจจุบันมีระเบียบกติกาของกระทรวงศึกษาธิการภายใต้อำนาจของรัฐ ควบคุมการถ่ายทอดระบบการเรียนรู้โขนยักษ์ที่เป็นสากลมากยิ่งขึ้น ไม่เอื้ออำนวยต่อระบบเก่าดังกล่าว เนื่องจากมีสิทธิมนุษยชนเข้ามาเกี่ยวข้อง จึงเป็นที่น่าเสียดายอย่างยิ่งว่า การถ่ายทอดองค์ความรู้ครูโขนยักษ์แบบเดิมจะต้องสูญหายไปจากวงการนาฏศิลป์โขนอย่างแน่นอน หากครูโขนคนใดฝ่าฝืนจะต้องเป็นเรื่องของการประพฤติผิดวินัยซึ่งเด็กโขนสามารถเรียกร้องตามกระบวนการยุติธรรมได้

ดังนั้น คุณค่าที่พบในการถ่ายทอดการเรียนรู้จากครูสู่ศิษย์ตามกระบวนการ จนก้าวขึ้นเป็นศิลปินเอกได้ คือ หลักของความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตกับการรับรู้กระบวนรำโขนยักษ์ ดังนี้

1. ความสัมพันธ์ระหว่างครูโขนยักษ์กับศิษย์
2. ความสัมพันธ์ระหว่างคุณธรรมกับวิชาชีพศิลปิน
3. ความสัมพันธ์ระหว่างทักษะความชำนาญจนเชี่ยวชาญในการปฏิบัติกับความรู้ที่ถ่ายทอดจากครูโขนยักษ์
4. ความสัมพันธ์ระหว่างการดำเนินชีวิตในกิจวัตรประจำวันกับวิธีการถ่ายทอดความรู้จากสำนักที่อยู่ในสังกัดแต่วัยเยาว์จนเติบใหญ่เป็นที่รู้จักของสังคมโดยทั่วไป
5. ความสัมพันธ์ระหว่างวิถีการดำรงชีวิตในส่วนของวัฒนธรรมกับการศึกษาท่ารำโขนยักษ์
6. ความสัมพันธ์ระหว่างสังคมกับศาสนาและพิธีกรรมที่เกี่ยวเนื่องกับวิชาชีพโขน

ปัจจุบันแม้ว่าจะมีเทคนิควิธีการถ่ายทอดความรู้ที่เปลี่ยนไปมาก แต่ครูโขนยักษ์ที่ผู้วิจัยได้ศึกษาทั้ง 4 ท่านคือ ครูราฆพ โพธิเวส ครูจตุพร รัตนวราหะ ครูประเมษฐ์ บุญยะชัย และครูสมศักดิ์ ทัดติ เป็นครูที่ตระหนักว่าคุณค่าและภูมิปัญญาของครูในอดีตยังคงนำมาใช้เป็นหลักในการพัฒนาผู้เรียนโขนยักษ์ได้ ทั้งนี้จะต้องปรับให้เหมาะกับสภาพความเป็นจริงในปัจจุบันด้วย แต่อย่างไรก็ตามต้องไม่ลืมว่าวัฒนธรรมของสังคมไทยยังมี วัง วัด และบ้านเป็นหลักอยู่ ดังนั้นคุณค่าความสัมพันธ์ที่ผู้วิจัยได้กล่าวถึงข้างต้นจึงมิใช่หลักการที่ล้าสมัย สมควรที่จะนำมาปรับใช้ให้เหมาะกับลักษณะสังคมของผู้ศึกษาด้านโขน ความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการสมัยใหม่ตลอดจนนวัตกรรมและเทคโนโลยีทางการศึกษาได้

จะเห็นได้ว่าแบบแผนของสาระกระบวนการศึกษาท่ารำโขนยักษ์จนถึงขั้นสูงสุดนั้นจะต้องมีโขนยักษ์เป็นผู้สั่งสอน แสดงจุดมุ่งหมายของความสัมพันธ์ระหว่างครูโขนยักษ์กับศิษย์ ซึ่งสาระดังกล่าวได้แสดงให้เห็นคุณค่าอันสูงส่งของภูมิปัญญาครูโขนยักษ์ได้อย่างสอดคล้องกลมกลืนกับวิถีชีวิตในสังคมไทย และการค้นพบวิธีการอันชาญฉลาดของครูในอดีต ความเข้าใจ สาระความรู้และคุณธรรมที่ครูโขนยักษ์ในสมัยก่อนได้ฝึกฝนอบรมศิษย์ ส่งผลให้ครูโขนรุ่นหลังตระหนักในบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบต่อการถ่ายทอดความรู้ การวางแผน การพัฒนากระบวนการในหลักสูตรโขนยักษ์ ผู้วิจัยเห็นว่าครูโขนรุ่นใหม่จึงไม่ควรหลงทางรุดหน้าสู่หลักสากลเพียงอย่างเดียว หากแต่ต้องคำนึงถึง หลัก และ ฐาน ของครูโขนยักษ์ในอดีตอยู่เป็นนิจ

สำหรับการถ่ายทอดการเรียนรู้ที่ผู้เรียนโขนยักษ์ประสบความสำเร็จ จนเป็นที่ยอมรับจากสังคมได้รับการเชิดชูเกียรติเป็นศิลปินแห่งชาติ ตลอดจนเป็นผู้เชี่ยวชาญทางด้านนาฏศิลป์โขนยักษ์อาทิ เช่น ครูราฆพ โพธิเวส ครูจตุพร รัตนวราหะนั้นก็เป็นด้วยเพราะความเคารพนับถือและยำเกรงครูด้วยการเทิดทูนไว้อย่างสูงเทียบเท่าพ่อ-แม่ ดังที่นักเรียนนาฏศิลป์ทุกคนเรียกครูโขนที่มีวุฒภาวะเป็นที่ยอมรับในแวดวงนาฏศิลป์โขนว่า พ่อ จนเป็นประเพณีอย่างเห็นได้ชัดทั้งจากอดีตสู่ปัจจุบัน เช่นเรียกครูราฆพ โพธิเวส ว่าพ่อเทิด เรียกครูจตุพร รัตนวราหะ ว่าพ่อต้อย ซึ่งคำว่าพ่อเป็นความรู้สึกสำนึกในสายเลือดไทยมาแต่โบราณ ดังสาระสำคัญที่อำไพ สุจริตกุล(2535) อ้างอิงศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช แห่งกรุงสุโขทัย พ.ศ. 1826 ซึ่งเป็นเอกสารล้ำค่า อันเป็นหลักฐานเก่าแก่ที่สุดของชาติไทย ในการศึกษาประเพณี สังคม และชีวิตไทยให้ชนในชาติรุ่นหลังได้ศึกษาปรัชญาและภูมิปัญญาของชายไทยในอดีต เช่นจารึกหลักที่ 1 ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 26 -27 ความว่า " มีพิหารอันใหญ่ มีพิหารอันราม มีปู่ครูนิสสัยมุต " และด้านที่ 3 บรรทัดที่ 12 - 16 " จึงให้ช่างฟันขดานหิน ตั้งหว่างกลางไม้ตาลนี้ฝูงปู่ครู เถร มหาเถร ขึ้นนั่งเหนือขดานหิน "และในศิลาจารึกหลักที่ 2 ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 52 53 กล่าวว่า " กลัวผิดต่อผู้เฒ่า ผู้แก่ พ่อ แม่ ครู อุปัชฌาย์มิตรสหายทั้งหลาย "

สาระดังกล่าวนั้นเข้าใจได้ว่าการประพฤติผิดต่อครูอาจารย์นั้นเป็นเหตุอันมิควรปฏิบัติอย่างยิ่ง ศิลาจารึกได้บรรยายความกลัวที่จะกระทำผิด เช่น ไม่รู้จักบาปบุญคุณโทษ ไม่เคารพเชื่อฟังพ่อแม่ ผู้เฒ่าและครูอาจารย์ จะเห็นได้ว่าความรักและเคารพของศิษย์ในตัวครูโขนยักษ์นั้น ก่อเกิดความสำนึกผูกพันที่ลึกซึ้งระหว่างครูโขนกับศิษย์ เกิดประเพณีแสดงความเคารพและกตัญญูต่อครูของตน จนกลายเป็นวัฒนธรรมที่ศิษย์โขนทุกคนจะต้องปฏิบัติก่อนเข้าเรียนได้แก่ พิธีไหว้ครูโขนละคร เพื่อแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของความเชื่อการนับถือครูโขนของไทย

เนื่องจากประเพณีการไหว้ครูโขน-ละคร เป็นพิธีกรรมที่ปฏิบัติสืบต่อจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งถือว่าเป็นจารีตของพิธีกรรมในการรับรู้เรื่อสาระการถ่ายทอดท่ารำโขนที่ปฏิบัติสืบต่อจากอดีตจนถึงปัจจุบันของโขนยักษ์ จุดประสงค์หลักเป็นเรื่องจิตความรู้สึกที่ได้รับการสั่งสมกันมา

เพื่อให้ผู้รับการถ่ายทอดท่ารำโขน รู้จักบุญคุณครู เพราะโบราณถือกันว่าครูเป็นผู้มีบุญคุณแก่ศิษย์รองจากพ่อแม่บังเกิดเกล้าและเป็นที่ทราบว่า ศิษย์คนใดดูถูกดูหมิ่นครูถือว่าเป็นคนขาดความกตัญญู หากเรียนรู้ศาสตร์ใดศาสตร์นั้นก็จะเสื่อม โดยเฉพาะศาสตร์นาฏศิลป์โขน มีนิทานเล่าถึงศิษย์เนรคุณครูไว้หลายเรื่อง สมบัติ พรายน้อย (2522) กล่าวถึงเรื่องมานพหนุ่มได้ศึกษาวิชากลืนคาบจากชายทุคตะเข็ญใจ ได้แสดงวิชากลืนคาบจนเป็นที่โปรดปรานของพระราชา เมื่อพระราชาตรัสถามถึงครู ก็มิได้ตอบตามความจริง ต่อมาเมื่อมีโอกาสได้แสดงทอดพระเนตรอีกครั้งหนึ่ง คาบก็บาดคอมานพถึงแก่ความตาย ประเด็นดังกล่าวจึงเป็นเรื่องที่ศิษย์ทุกคนควรเชื่อ นอกจากการถ่ายทอดความรู้โดยตรงจากครูแล้ว แม้แต่การจดจำท่ารำโขนจากผู้อื่นแล้วนำความรู้นั้นมาใช้โดยเฉพาะท่ารำโขนยักษ์ จนเป็นที่พอใจต่อผู้ชมและบุคคลใกล้ชิด ผู้รับท่ารำโขนยักษ์จะต้องเคารพนับถือเจ้าของท่ารำเดิมว่าเป็นครูของตน โดยนิยมเรียกกันว่า ครูพักลักจำ ดังบทไหว้ครูที่มีส่วนสัมพันธ์กับการเคารพครู ดังนี้

สิบนิ้วลูกจะประนม ถวายบังคมขึ้นเหนือศีรษะ
ต่างดอกไม้ธูปเทียน ขึ้นเหนือเศียรบูชา
ไหว้ทั้งครูเฒ่าที่เก่าก่อน ได้ฝึกสอนให้มีมานะ
ทั้งโทนทับกระจับปี่ ที่ดีดสีเป็นจังหวะ
จะไหว้ผู้รู้ครูพัก ทั้งคุณเอกอักขระ
ไหว้ปิตุราชมาตุรงค์ ด้วยจิตจงอุตสาหะ
ช่วยคุ้มครองป้องกาย ต่อผู้ชายสะมะถะ
จะคิดแก้ไขให้ชะงะ ไปตามจังหวะกลอนเอย

เหตุผลในการนับถือครูโขนซึ่งเป็นครูโดยตรง และโดยอ้อม (ครูพักลักจำ) นั้นแสดงให้เห็นว่าหากไม่รักษาจารีตดังกล่าว ก็จะเกิดผลร้ายต่อตนเองและต่อการถ่ายทอดความรู้ เช่น ไม่จดจำท่ารำ ไม่มีความเจริญ เพราะความเชื่อจากครูโขนโบราณดังกล่าว จะต้องแสดงความกตัญญูรู้คุณต่อเจ้าของความรู้ที่ไปจดจำท่ารำมา เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบัน ผู้ศึกษาและแสดงโขนลืมจริยธรรมดังกล่าวแสดงว่าผู้แสดงโขนปัจจุบันไม่มีคุณธรรม และกตัญญูรู้คุณ แต่อย่างไรก็ตามมีความเชื่อว่าผู้มีความซื่อสัตย์และกตัญญูต่อครูโขนเป็นนิจตลอดชีวิตการทำงาน, การแสดง จักเป็นผู้ประสบความสำเร็จก้าวเป็นศิลปินเอกโขนยักษ์ได้อย่างสมภาคภูมิ

ผลการวิจัยการสร้างศิลปินเอกโขนยักษ์พบว่าสาระการถ่ายทอดท่ารำโขน คือวิธีการสั่งสอนที่มีลักษณะการให้เรียนรู้วิถีชีวิต ปลูกฝังบ่มเพาะให้ผู้รับการถ่ายทอดท่ารำโขน มีทักษะความสามารถในการรำโขน ตลอดจนความรู้ที่เป็นปัจจัยส่งผลต่อสติปัญญา คุณธรรม เพื่อสืบสานเอกลักษณ์โขนยักษ์ ดังนี้ คือ

1. กระบวนการบ่มเพาะ ซึมซับลักษณะนิสัยตลอดจนลีลาท่ารำโขนเป็นช่วงเวลาจากแรกเริ่มการฝึกสู่สาระการถ่ายทอดการฝึกซ้ำ ๆ อย่างต่อเนื่อง เพื่อสร้างประสบการณ์จนได้รับการยอมรับจากสังคมประสบความสำเร็จในระดับสูงสุด

2. กระบวนการถ่ายทอด ปลูกฝังทักษะ ความชำนาญ

3. กระบวนการให้การศึกษาด้านความรู้คู่วิชาการ

4. กระบวนการอบรมจิต มิตรภาพ มารยาทและพฤติกรรมที่พึงประสงค์ต่องานนาฏศิลป์โขน

ครูโขนยักษ์มีบทบาทเป็นผู้ให้สาระและการถ่ายทอดท่ารำ ส่วนเด็กหรือผู้ฝึกหัดโขนยักษ์คือผู้ได้รับสาระการถ่ายทอดจากครูโขนยักษ์ ผ่านกระบวนการทั้ง 4 ดังกล่าว โดยส่งผล ให้มีลักษณะเด่นของโขน สาระดังกล่าวคือกระบวนการทุกฝ่าย ที่มีผู้เกี่ยวข้องต่างรักใคร่ ผูกพัน และมีความปรารถนาดีต่อจากทุกฝ่าย จนสะสมเป็นคุณธรรมของความเป็นกัลยาณมิตรตลอดไป

การถ่ายทอดท่ารำโขนยักษ์ มีสถานที่เพื่อฝึกฝนอบรมให้เป็นไปตามระบบ โดยให้ผู้รับการฝึกหัดพัฒนาจนสุดความสามารถ ประกอบด้วยสาระสำคัญในการถ่ายทอดความรู้ครูโขน ดังนี้

1. ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ศิลปกรรมทางด้านการแสดงโขนยังได้รับการอุปการะจากพระราชวัง

2. พระบรมหาราชวังได้เป็นแหล่งวิชาการชั้นสูงในด้านอักษรศาสตร์ ศิลปกรรม และหัตถกรรม ซึ่งการศึกษาพบว่าการถ่ายทอดที่ได้ผลจะต้องเป็นวิธีการถ่ายทอดแบบ

3. จนกระทั่งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้เกิดแนวคิดจัดสถานที่ให้มีการถ่ายทอดวิชาการเรียนรู้ในทุกแขนง จากอดีตมีการถ่ายทอดท่ารำกันภายในครอบครัวเรียนรู้ในทุกแขนง (อุมา สุคนธมาน, 2535)

4. พระมหากษัตริย์ไทยทุกรัชกาล ทรงทำนุบำรุงการศึกษา ทั้งทางตรงและทางอ้อมตลอดมา

จากการศึกษาพบว่าการถ่ายทอดที่ได้ผลระดับดีมาก จะต้องเป็นวิธีการถ่ายทอดแบบตัวต่อตัวไม่มีชั้นเรียน และสอนกลุ่มเล็ก ซึ่งในปัจจุบันนี้ จะเห็นได้ว่า ครูโขนหลายท่านได้นำมาใช้กับการฝึกหัดในการนี้ผู้ฝึกหัดโขนที่เข้ามาใหม่ ที่มีระบบความจำช้า ควบคู่กับเด็กเก่งที่สามารถจดจำท่ารำตามครูได้อย่างแม่นยำ ในที่สุดจะได้ผู้ถ่ายทอดท่ารำโขนที่พึงประสงค์จากการบ่มเพาะจนบรรลุเป้าหมายตามกระบวนการที่จัดวางไว้ข้างต้น ขณะเดียวกันการสร้างศิลปินเอกโขนยักษ์จะสำเร็จได้นั้นจะต้องมีกระบวนการและรูปแบบที่ชัดเจนเนื่องจากการแสดงโขนเป็นศิลปกรรมชั้นสูงที่ผสมผสานสุนทรียศาสตร์เชิงปัญญา ทั้งทางภาษา นาฏลีลา และดนตรี เพราะผู้ดูสามารถมีจิตสัมผัสได้ดังที่ ชัช กิจธรรม กล่าวว่า โขนของไทยมีลักษณะเฉพาะที่น่าชื่นชมหลายอย่างที่หาไม่ได้ในศิลปะประเภทเดียวกันของประเทศอื่น ๆ ผู้ดูที่ไม่เคยทราบความเป็นมาของโขนจะสัมผัสได้โดยไม่รู้ตัวว่านอกจากความสง่างามที่มีในลีลาของนาฏศิลป์โดยทั่วไปแล้ว ผู้ดูที่มีจิตสัมผัส

ย่อมรับรู้ถึงความศักดิ์สิทธิ์ ของความเป็นพิธีกรรม ของการแสวงหาเทพเจ้า ความสูงส่ง ความดีงาม การหลุดพ้นจากโลกของวัตถุธรรม ปรากฏเป็นอารมณ์ร่วมระหว่างผู้ร่ายรำและผู้ทัศนา ที่เราพบเห็นได้ในบรรยากาศของความขลัง ความอลังการการร่ายรำที่ได้อารมณ์ หรือที่เป็นพิธีกรรม เช่น การไหว้ครู เป็นต้น(ชัช กิจธรรม,2534)

เหตุผลดังกล่าวสอดคล้องกับวิธีการขอมรับในคำวิจารณ์เพื่อพัฒนาในการแสดงโขนและลีลาท่ารำของศิลปินมีความสง่างามมากยิ่งขึ้น ดังเหตุผลที่ผู้วิจัยจัดกิจกรรมสัมมนากลุ่มและให้ตอบแบบสอบถาม ซึ่งมีบุคคลฝ่ายต่างๆประกอบด้วย ผู้ทรงคุณวุฒิด้านทฤษฎีนาฏศิลป์ไทย ผู้ทรงคุณวุฒิด้านปฏิบัติการนาฏศิลป์ไทย ศิลปินแห่งชาติสาขานาฏศิลป์ไทย ผู้แสดงโขนจากโรงละครภูเก็ตแฟนตาซีจำนวน และอาจารย์โขนที่มีส่วนเกี่ยวข้อง เข้าร่วมอภิปรายแสดงความคิดเห็นตลอดจนการสร้างเครื่องมือแบบสอบถามที่ได้กำหนดขึ้นเฉพาะวิทยานิพนธ์ครั้งนี้ เพื่อนำข้อมูลที่ชัดเจนจากการหาฉันทามติตามขั้นตอนดังกล่าวข้างต้น นำมาวิเคราะห์หาข้อสรุปว่ากระบวนการสร้างศิลปินเอกโขนยักษ์มีระบบการถ่ายทอด บ่มเพาะ จนเกิดรูปแบบที่เด่นชัดเพื่อการนำไปใช้ในโอกาสหน้าได้อย่างสมบูรณ์ เพราะการสร้างงานศิลปะทุกแขนงโดยเฉพาะโขนจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการระดมความคิด การวิจารณ์เพื่อนำมาซึ่งความถูกต้อง ดังบทความของศาสตราจารย์ พลตรี หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช (2534) ความว่า เรื่องของศิลปะไทยมันไม่มีอะไรอยู่กับที่ทุกอย่างมันเป็นของเคลื่อนไหวได้เป็นของที่มีความเคลื่อนไหวเกิดใหม่ตายเก่าไปในตัว จนกระทั่งในที่สุดก็เหลือเท่าที่เราทุกข์อยู่ในปัจจุบันนี้ ในการอนุรักษ์นาฏศิลป์และดนตรีไทย ผมอยากจะให้ทุกท่านที่มีหน้าที่และที่จะสัมมนากันต่อไปนี้ ได้โปรดคำนึงถึงลักษณะสำคัญของศิลปะไทยทั้งสองชนิดนี้ไว้ด้วย คือมีความไหวตัว มีความเคลื่อนไหว และมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ในตัวของมันเองตลอดไป ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของสุรพล วิรุฬห์รักษ์ สรุปว่า การที่เปิดโอกาสให้มีการวิพากษ์วิจารณ์อย่างจริงใจในทางที่สร้างสรรค์เป็นการพัฒนารูปแบบนาฏศิลป์อย่างยิ่ง และเริ่มด้วยกรมศิลปากรเอง เป็นตัวอย่างที่ดีที่สุดและเป็นตัวอย่างที่ดีแนวทางหนึ่งของ (สุรพล วิรุฬห์รักษ์, 2534)

จากเหตุผลดังกล่าวเห็นว่าการวิพากษ์วิจารณ์ในกิจกรรมสัมมนากลุ่มเฉพาะผู้เชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์ไทยไม่ว่าจะเป็นโขนหรือละคร ย่อมจะเกิดปัจจัยเพื่อส่งผลที่ดีให้เกิดรูปแบบที่ชัดเจนสำหรับผู้แสดงโขนยักษ์ เพื่อการพัฒนาและอนุรักษ์อย่างยั่งยืนตลอดไป ซึ่งการสัมมนากลุ่มมีเป็นประโยชน์ที่สรุปได้ ดังนี้

1. เพื่อระดมความคิดทั้งทฤษฎีและปฏิบัติ จากผู้เชี่ยวชาญด้านโขนยักษ์ตลอดจนผู้เกี่ยวข้อง ใช้สาระความรู้ความสามารถแลกเปลี่ยนและหาข้อสรุปร่วมกัน
2. เพื่อปรับปรุงทฤษฎีและทักษะที่ถูกต้องของโขนยักษ์
3. เพื่อบันทึกความรู้ที่เป็นเรื่องใหม่จากภูมิรู้ครูโขนยักษ์สำหรับชนรุ่นต่อไป
4. เพื่อถ่ายทอดความรู้ทั้งทฤษฎีและปฏิบัติเพื่อเป็นรูปแบบที่ชัดเจนสำหรับศิลปินรุ่นใหม่

5. เป็นที่ยอมรับและเชื่อถือในการสร้างศิลปินโขนยักษ์ในสังคมนาฏยศิลป์ไทยสืบไป

นอกเหนือจากเหตุผลดังกล่าวแล้วผู้ที่จะเป็นศิลปินเอกโขนยักษ์นั้น จะต้องถ่ายทอดความรู้สึกของตนเองออกมาสู่สาธารณชน ดังที่สังคมไทยกล่าวกันโดยทั่วไปว่าผู้เป็นศิลปินเอกจะแสดงออกมาทั้งจิตและวิญาณ หมายถึงผู้แสดงจะต้องรับบทบาทของตัวโขนที่กำหนดไว้ในบทประพันธ์ให้ได้ ซึ่งหลักสูตรเป็นส่วนสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาผู้แสดงโขนให้เป็นคนเก่งและเป็นที่ยอมรับจนได้เป็นศิลปินเอกโขนยักษ์ได้ ดังที่สุรพล วิรุฬห์รักษ์ (2534) กล่าวไว้ว่า หลักสูตรปรีชาญาณที่เน้นเฉพาะรำกันสุดชีวิต ด้วยคนที่สวยที่สุด มีความสามารถที่สุดนั้นไม่มี รำเป็นโหลอยู่ที่ลานพระแก้ววังหน้านั่นเอง ไม่มีหลักสูตรที่จะคัดเอาหมายเลขหนึ่ง คัดหาศิลปินกันจริง ๆ เสียเลย และสุดท้าย ศาสตราจารย์ พลตรี หม่อมราชวงศ์ดึกฤทธิ์ ปราโมช (2534) ได้สรุปเกี่ยวกับความสำคัญของหลักสูตรว่า การถ่ายทอดและความเข้าใจเรื่องนาฏศิลป์ไทยจะมองไม่เห็นอนาคตของนาฏศิลป์ไทยถ้ามีความคิดกันเรื่องจะเปลี่ยนแปลงของเก่าที่เป็นคลาสสิก ถ้าไม่มีความเชื่อมั่นว่าของนั้นควรอนุรักษ์ ถ้าไม่มีการสร้างกลุ่มคนรุ่นหลังมารองรับ และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ถ้ากรมศิลปากรซึ่งเป็นหน่วยงานของรัฐที่มีหน้าที่รับผิดชอบต่อของสิ่งนั้นไม่เคร่งครัดต่อหน้าที่และปฏิบัติตนทำนองทำนองเป็นบุคคลหรือเอกชนที่สามารถพัฒนาหรือทดลองของใหม่ได้อย่างชอบธรรม โดยไม่เข้าใจความหมายของการอนุรักษ์และไม่ยังของเก่านั้นให้ปรากฏสืบไป

ประเด็นดังกล่าวจึงมองเห็นอย่างเด่นชัดว่า การจัดหลักสูตรเพื่อหาศิลปินเอกสักคนหนึ่งนั้นเป็นการยากอย่างยิ่งของกรมศิลปากร เนื่องจากไม่มีรูปแบบที่ชัดเจนในการจัดทำหลักสูตรใหม่ให้ปรากฏเป็นที่ยอมรับ สิ่งสำคัญในการจะจัดทำรูปแบบใหม่เพื่อเป็นมาตรฐานในการนำไปใช้นั้นก็จะต้องมีระบบระเบียบวิธีที่ได้รับการยอมรับจากผู้เชี่ยวชาญเฉพาะ ตลอดจนนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด หลักสูตรบางอย่างก็เป็นเรื่องของความเชื่อที่สะสมกันมานาน เช่นเพลงหน้าพาทย์ ดังได้กล่าวแล้วในบทที่ 4 มีเหตุผลที่เชื่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่น โดยกล่าวกันว่าผู้แสดงโขนยักษ์ศรัทธาและนับถือหากถ่ายทอดแบบผิดประเพณี เช่น ไม่เข้าพิธีไหว้ครูตามจารีตประเพณีก่อนรับการฝึกหัดโขน จะเป็นลัชนีบ่งชี้ให้เกิดเคราะห์ร้ายมีอันตรายถึงแก่ชีวิต ซึ่งนาฏศิลป์โขนมีความเชื่อในเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ดังที่ ศาสตราจารย์ พลตรี หม่อมราชวงศ์ดึกฤทธิ์ ปราโมช (2534) กล่าวสรุปเพื่อกราบบังคมทูลหน้าพระที่นั่งสมเด็จพระเทพรัตน์ราชสุดาสยามบรมราชกุมารี ความว่า

"ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานกราบบังคมทูลทราบฝ่าละอองพระบาทเรื่องสักเรื่องหนึ่งซึ่งเกิดขึ้นเมื่อวานนี้ แต่ว่าโอกาสที่จะกราบทูลนั้นไม่เหมาะและความในใจของข้าพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับเรื่องนี้ก็มากเกินกว่าที่จะกราบบังคมทูลสิ่งใดได้ เมื่อวานนี้มีการบรรยายและสาธิตนาฏศิลป์ไทยที่หอประชุมใหญ่ และทรงพระกรุณาเสด็จพระราชดำเนินมาเป็นองค์ประธาน ข้าพระพุทธเจ้ามีความปีติเป็นล้นพ้น และขณะที่นั่งอยู่บนเวทีก่อนที่จะได้บรรยายอะไรมากน้อย ข้าพระพุทธเจ้าได้ตั้งสติและอธิษฐานว่าขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย มีเทพเจ้าและครูบาอาจารย์ ได้แสดงให้เห็นประจักษ์ว่าถ้าหากว่านาฏศิลป์และดนตรีไทยนี้จะยังคงอยู่ไปเพราะเคชะบารมีแล้ว

ขอให้แสดงนิมิตให้ปรากฏ ต่อจากนั้นมาก็ได้มีการสาธิต ข้าพระพุทธเจ้าได้เรียกให้ปี่พาทย์ทำเพลงกลม เพื่อให้ตัวละครออกมารำพระอรชุน ซึ่งเป็นเทพยดาแห่งฟ้าฝน เสร็จการบรรยายสาธิตแล้ว ใต้ฝ่าละอองพระบาทได้เสด็จขึ้นไปเสวย ขณะที่เริ่มจะเสวยนั้นฝนตกลงมาห่าใหญ่ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พระอรชุนมาอย่างใด เชื่อถือกันมาอย่างใดก็ได้ผลอย่างนั้น เพราะฉะนั้น สัตยาธิษฐานของข้าพระพุทธเจ้าเป็นผลสำเร็จ ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม"

จะเห็นได้ว่าสาระสำคัญข้างต้นเป็นองค์ความรู้ใหญ่ที่อยู่ในตัวผู้เรียนโขนยักษ์ทุกคน ดังนั้นการต่อหน้าพาทย์ทุกเพลงจึงเป็นเรื่องของความรู้สึกที่ครูโบราณได้ถ่ายทอด ความเชื่อ ความศรัทธา และความเคารพในเทพเจ้าตลอดจนครูผู้ถ่ายทอดท่ารำ ซึ่งจะส่งผลไปสู่การเป็นผู้รับการถ่ายทอดที่ดี มีคุณธรรมเพื่อความสำเร็จต่อไป ศุภชัย จันทร์สุวรรณ์ (2547) ได้กล่าวถึงการเป็นศิลปินที่ประสบความสำเร็จได้นั้นต้องฝึกฝนศิลปการแสดงอย่างเข้มข้นเพื่อเป็นพื้นฐานไปสู่ความชำนาญเสียก่อน แล้วจึงนำออกเสนอแก่ผู้ชม ขณะเดียวกันผู้ชมก็ต้องเข้าถึงศิลปะโดยลืมความเป็นตัวของตัวเอง เพื่อมิให้เกิดความลำเอียง ได้แก่ ไม่ชอบตัวผู้แสดงหรือชอบเกินไป และไม่ควรชื่นชมรูปร่างหน้าตาจนลืมเข้าถึงศิลปอันบริสุทธิ์ อย่างไรก็ตาม ศิลปินต้องพยายามดึงคนดูให้เห็นคุณค่าของศิลปการแสดงด้วยการถ่ายทอดจิตวิญญาณในการฟ้อนรำออกมาอย่างสมบูรณ์

เมื่อศิลปินเกิดความพร้อมในทักษะด้านท่ารำและทฤษฎี สิ่งสำคัญคือนำมาบูรณาการผสมผสานให้เกิดงานศิลปการแสดงโขนยักษ์รูปแบบใหม่อย่างโดดเด่นที่มีการอนุรักษ์ พัฒนาอย่างสร้างสรรค์ จนเป็นที่ยอมรับในสังคม ความสามารถดังกล่าวคือองค์รวมของศิลปิน ดังที่ผู้วิจัยได้กล่าวแล้วว่า ศิลปินเอกโขนยักษ์ต้องคิด ปฏิบัติ ในเชิงทักษะเทคนิคอย่างอิสระจนเกิดผลงาน โดดเด่นและสร้างสรรค์ได้ในช่วงเวลาจำกัด เป็นที่ยอมรับของสังคม หมายความถึงบุคคลที่มีเทคนิควิธีในการคิดสู่การปฏิบัติสร้างสรรค์อย่างรวดเร็วและสวยงาม ถูกต้องโดดเด่นสู่การรำเก่ง ในห้วงเวลาจำกัด และเป็นที่เชื่อถือเป็นหลักนำไปปฏิบัติได้ไม่มีข้อโต้แย้งติเตียน บุคคลดังกล่าวต้องมีศักยภาพในตัวเองเด่นชัดและต้องใช้เวลาสะสมการฝึกปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง ซึ่งสอดคล้องกับคำนิยามของผู้ทรงภูมิปัญญาของยูเนสโก (2548) ความว่า ผู้ทรงปัญญาหมายถึง ผู้ที่ใช้ทักษะและเทคนิคในการคิดสรรค์สิ่งที่ดำเนินอยู่ในชีวิตประจำวันมารังสรรค์ให้เป็นผลงานที่เปี่ยมด้วยศิลปะอันวิจิตรบรรจง

ประเด็นการวิเคราะห์ดังกล่าวข้างต้น ควรที่จะนำมาประยุกต์ใช้กับรูปแบบการสร้างศิลปินเอกโขนยักษ์ที่พึงประสงค์ว่าคุณลักษณะที่ได้มาจากครูผู้เชี่ยวชาญโขนยักษ์ ซึ่งก่อให้เกิดความศรัทธา ความเชื่อมั่นในตัวแบบ ดังที่ผู้วิจัยได้ค้นพบคุณลักษณะที่สำคัญ โดยมีพื้นฐานของอิทธิบาท 4 และบารมีของครูที่ใช้ ซึ่งมีหลักการพื้นฐานของทศบารมี ตลอดจนสาระทั้ง 10 ประการดังกล่าวแล้วข้างต้น ประกอบกับการได้รับความเชื่อถือในการนำท่ารำที่ศิลปินได้สร้างสรรค์ขึ้นอย่างต่อเนื่องเป็นประเพณี ทั้งในรูปแบบวิชาการและการแสดง จึงก่อให้เกิดศิลปินเอกโขนยักษ์ที่พึงประสงค์ สอดคล้องกับความคิดเห็นของ Bllom (1994) ที่กล่าวถึงการส่งเสริมผู้เรียน 3 ด้าน ได้แก่ ด้านความรู้ ทักษะ และเจตคติ นอกจากนี้ Allan 2005 ให้ความคิดเห็นตรงกับผลของผู้วิจัยว่า

จุดมุ่งหมายของการจัดการเรียนนาฏศิลป์ จะมุ่งเน้นด้านพุทธิปัญญา คือการพัฒนาผู้เรียนให้เกิดทักษะในการคิดวิเคราะห์ อันจะนำไปสู่ความคิดสร้างสรรค์ ดังนั้นจะเห็นได้ว่า การใช้พุทธศาสนาเพื่อปัญญาในกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านนาฏศิลป์นั้น เป็นแนวทางเพื่อส่งผลให้เกิดความสำเร็จที่มุ่งหวัง ดังที่จุดมุงหมายด้านเจตคติคือการพัฒนาการรับรู้ในคุณค่าด้านสุนทรียภาพทางนาฏศิลป์ ดังนั้นการจัดการเรียนการสอน จึงต้องสามารถพัฒนาทฤษฎีด้านนาฏศิลป์ การละคร คนตรี และหลักสุนทรียภาพให้มีความสัมพันธ์สอดคล้องกัน โดยจัดการเรียนการสอนของทฤษฎีให้สอดแทรกอยู่ในการปฏิบัติ

สาระสำคัญอีกประเด็นหนึ่งที่เป็นปัจจัยส่งผลภายหลังจากที่วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ประสบผลสำเร็จเรียบร้อยแล้ว ผู้วิจัยจะนำเอาสาระความรู้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อกระบวนการที่ชัดเจนในรูปแบบของระบบการถ่ายทอดที่ส่งผลให้เกิดคุณลักษณะที่เด่นชัดเพื่อก่อให้เกิดรูปแบบการสร้างศิลปินเอกโขนยักษ์ไปขยายผลเพื่อให้ครูโขนยักษ์ในองค์กรที่เกี่ยวข้อง เช่น วิทยาลัยนาฏศิลป์ มหาวิทยาลัยราชภัฏทั่วประเทศ รับทราบและสามารถนำไปปฏิบัติใช้เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพอย่างสูงสุด ดังที่ อาจารย์จตุพร รัตนวราหะ ได้ขออนุญาตผู้วิจัยนำคุณลักษณะศิลปินโขนยักษ์ที่ผู้วิจัยค้นพบเพื่อนำไปประชาสัมพันธ์ บริเวณด้านหน้าสำนักงานของศิลปิน สำนักการสังคีต บริเวณชั้น 4 กรมศิลปากร

ประเด็นการขยายความรู้มีสาระสำคัญเพื่อนำเสนอดังนี้

1. การถ่ายทอดความรู้ของครูโขนยักษ์สู่ศิษย์ ตามระบบที่ได้ค้นพบเพื่อให้เกิดความสมบูรณ์ได้มากที่สุด

2. สาระสำคัญของคุณลักษณะศิลปินเอกที่พึงประสงค์ ที่สามารถสร้างเอกลักษณ์เฉพาะขึ้นมาจากการกระบวนการบ่มเพาะตลอดจนการถ่ายทอดอย่างเป็นระบบ ตามกติกาของเวลา สถานที่ โอกาสและสังคมที่เกี่ยวข้องอย่างสมบูรณ์

3. รูปแบบที่ชัดเจนในการในการสร้างศิลปินเอกโขนยักษ์ โดยมีปรัชญาการสร้างศิลปินเอกโขนยักษ์ที่ผู้วิจัยได้ค้นพบและเป็นองค์ความรู้ที่ได้ผ่านการสัมมนาเพื่อระดมความคิด เพื่อการวิพากย์ วิจารณ์จากผู้เชี่ยวชาญโขนยักษ์อย่างถูกต้องทุกกระบวนความ

สำหรับการจัดการเพื่อนำเสนอสาระความรู้ใหม่ต่อองค์กรที่เกี่ยวข้องดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจะได้นำเสนอสู่สังคมโดยภาพรวมตามเวลา โอกาส สถานที่ ซึ่งควรแก่การนำเสนอและเหมาะสมในโอกาสต่อไป สรุปดังนี้ คือ

1. เขียนบทความเผยแพร่ในวารสารต่าง ๆ เกี่ยวกับการสร้างศิลปินเอกโขนยักษ์ ที่มีระบบการถ่ายทอดการรำจากครูสู่ศิษย์ เพื่อเป็นปัจจัยส่งผลให้เกิดคุณลักษณะของศิลปินเอกโขนยักษ์จนก่อเกิดเป็นรูปแบบการสร้างศิลปินเอกโขนยักษ์ที่พึงประสงค์ ที่มีผู้ขอเสนอผลงานไปจัดพิมพ์ตลอดจนจัดส่งให้กับองค์กรที่เกี่ยวข้อง

2. ส่งผลสรุปของงานวิจัยให้กับฝ่ายวิชาการของสถาบัน วิทยาลัยและมหาวิทยาลัยที่มีหลักสูตรการผลิตบัณฑิตสายนาฏศิลป์ เพื่อให้ปรับใช้ในระบบการศึกษาในส่วนการถ่ายทอดและบ่มเพาะต่อไป

3. เป็นวิทยากรในการถ่ายทอดความรู้ในระบบการเรียนโขน ในองค์กรและสถานที่ต่าง ๆ ที่เปิดสอนในศาสตร์นาฏศิลป์โขนได้แก่ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาลัยนาฏศิลป์ และมหาวิทยาลัยราชภัฏต่าง ๆ เป็นต้น

หลังจากการทำวิจัยเรื่อง " การสร้างศิลปินเอกโขนยักษ์ " สำเร็จลุล่วงตามจุดประสงค์ที่ได้กำหนดไว้แล้ว ผู้วิจัยได้พิสูจน์ความจริงเป็นผลสำเร็จดังนี้

1. ผู้วิจัยได้พัฒนาองค์ความรู้การถ่ายทอด การบ่มเพาะ ของโขนยักษ์ที่ถูกกลืนกลายและเป็นความรู้ในตัวครูผู้เชี่ยวชาญโขนยักษ์มารจัดระบบและเก็บสาระสำคัญของความรู้ไว้ในงานวิจัยฉบับนี้อย่างเป็นระบบ

2. ผลการวิจัยผู้วิจัยสามารถปฏิบัติได้ทุกข้อ โดยเฉพาะวิธีการร่ายรำ ออกลีลาขอท่ารำโขนยักษ์ที่เป็นระบบแบบโบราณที่ถูกต้อง

1. ผู้วิจัยได้ประมวลความรู้ให้เป็นระบบตั้งแต่บทที่ 1 ถึงบทที่ 7 และนำสาระความรู้ทั้งปฏิบัติและทฤษฎีส่งผลให้บรรลุวัตถุประสงค์ของงานวิจัยเป็นผลสำเร็จ ได้แก่ การถ่ายทอดท่ารำโขนยักษ์ สู่กระบวนการบ่มเพาะเพื่อให้เกิดคุณลักษณะเด่นที่ได้มาจากครูผู้เชี่ยวชาญโขนยักษ์ ที่มีผลทำให้เกิดความศรัทธาและบารมี ความเชื่อมั่นในตัวแบบให้เกิดรูปแบบการสร้างศิลปินเอกโขนยักษ์ ตลอดจนปรัชญาอย่างเด่นชัดและพิสูจน์ได้ โดยผู้วิจัยสามารถแสดงบทบาทโขนตัวทศกัณฐ์ได้อย่างสมภาคภูมิ

2. ผู้วิจัยพร้อมที่จะนำเสนอ ถ่ายทอดทักษะองค์ความรู้เพื่อการสร้างศิลปินเอกโขนยักษ์ให้กับองค์กรและสถาบันตลอดจนผู้สนในในศาสตร์นาฏศิลป์โขนทั้งทางด้านทฤษฎีและปฏิบัติเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดในโอกาสต่อไป

สาระสำคัญที่ผู้วิจัยเกิดความมั่นใจภายหลังจากการศึกษางานวิจัยฉบับนี้สิ้นสุดลง ได้แก่ สาระสำคัญขององค์ความรู้ที่ผ่านกระบวนการทางด้านการวิจัยอย่างถูกต้องและสมบูรณ์ จนเกิดผลสำเร็จ สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ดังนี้

1. เพื่อการศึกษาของวิชานาฏศิลป์โขนยักษ์ ซึ่งเป็นหน้าที่โดยตรงของผู้วิจัยด้วย

2. เพื่อศิลปินที่ทำงานด้านการแสดงโขนยักษ์ ในองค์ความรู้ใหม่ที่ค้นพบของผู้วิจัยต่อภาระงานศิลปินเพื่อการสู่ศิลปินเอกโขนยักษ์ที่พึงประสงค์ในโอกาสต่อไป

จากปรากฏการณ์ในการเข้าพื้นที่เพื่อการศึกษาสัมภาษณ์เบื้องต้นผู้เชี่ยวชาญโขนยักษ์ ตลอดจนประสบการณ์จากผู้วิจัยในการฝึกแสดงโขนยักษ์และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องในส่วนของสาระการถ่ายทอดกระบวนการเรียนรู้โขนยักษ์ ผู้วิจัยได้ศึกษาสรุปเป็นกรอบความรู้เพื่อการสร้างศิลปินเอกโขนยักษ์ ดังนี้

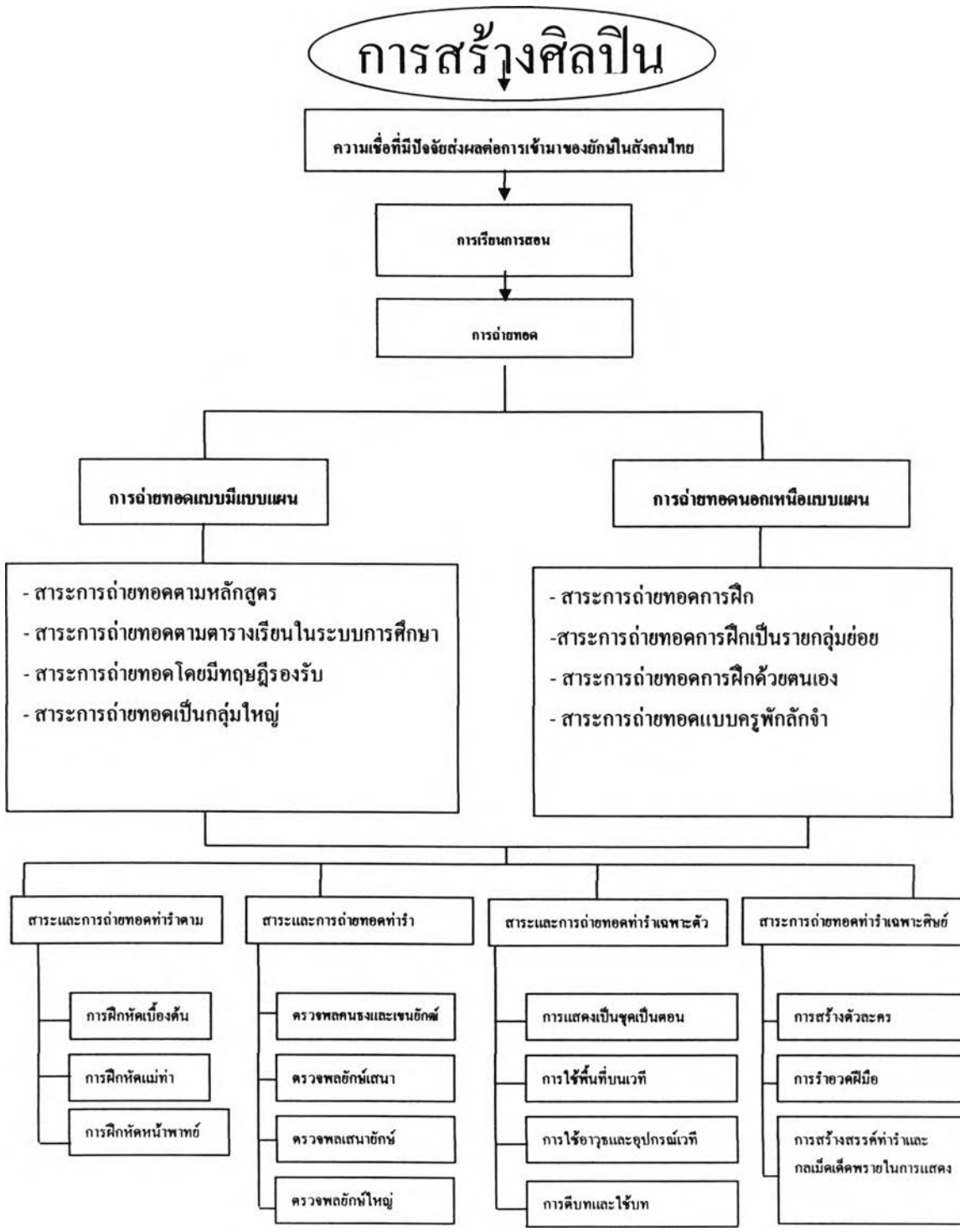

การสร้างศิลปินเอกโขนยักษ์

(ต่อ)

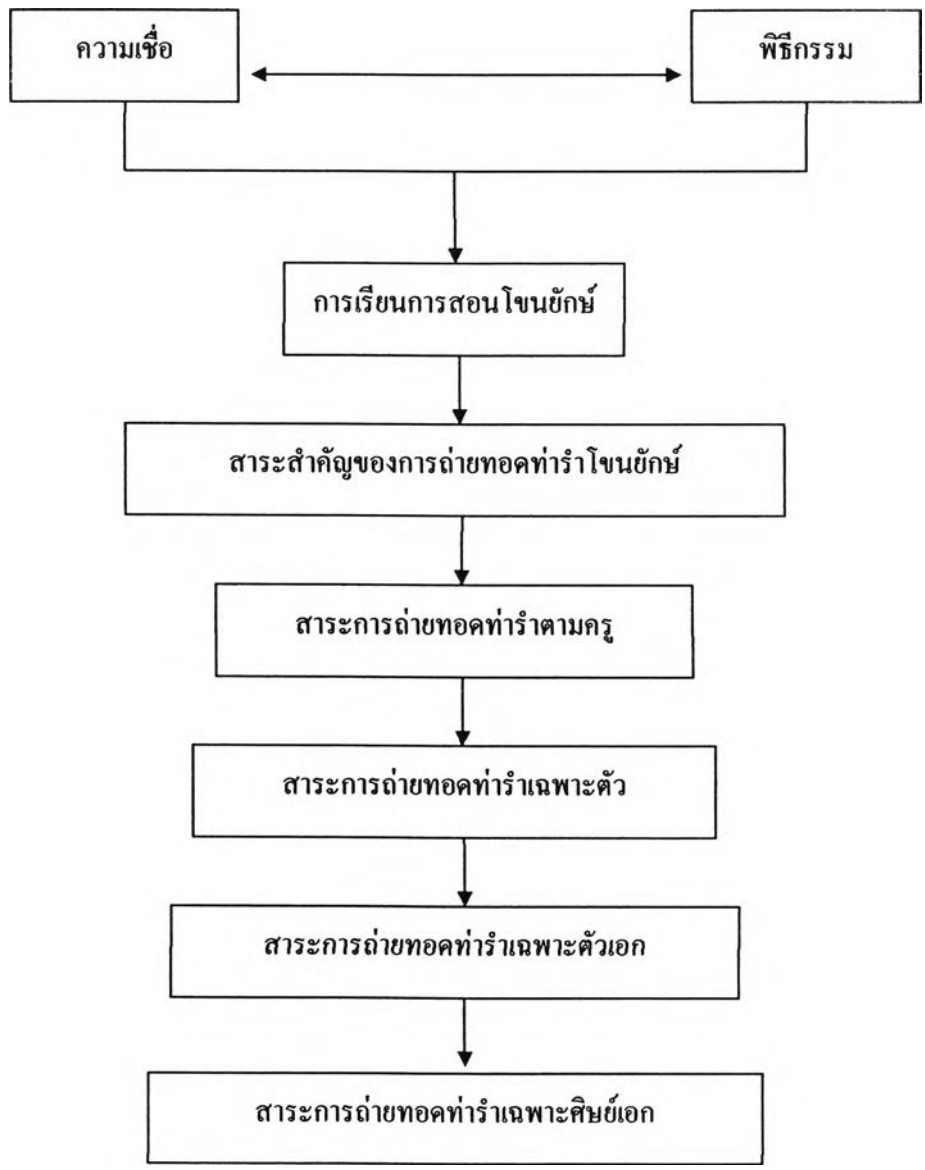

การสร้างศิลปินเอกโขนยักษ์

(ต่อ)

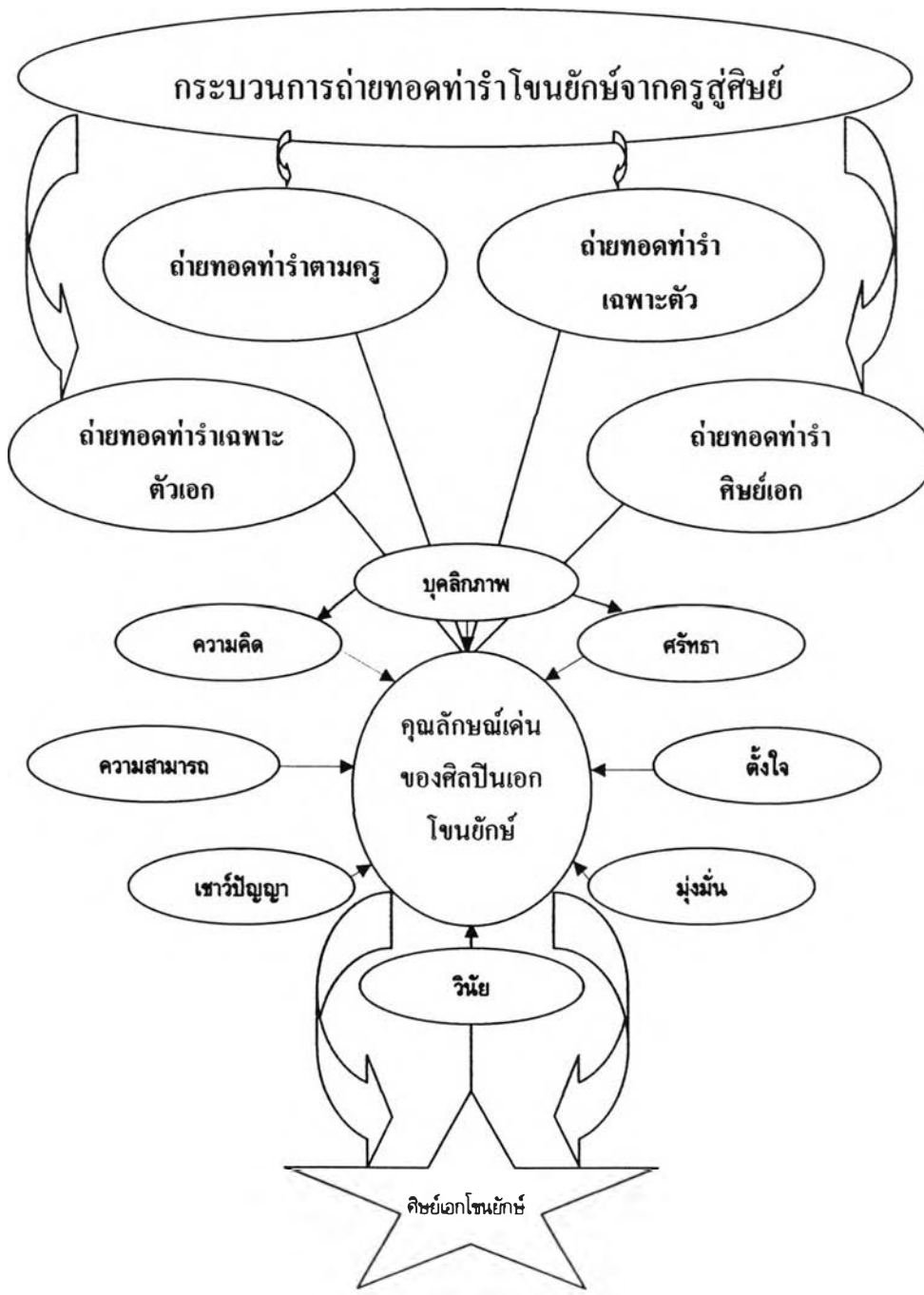

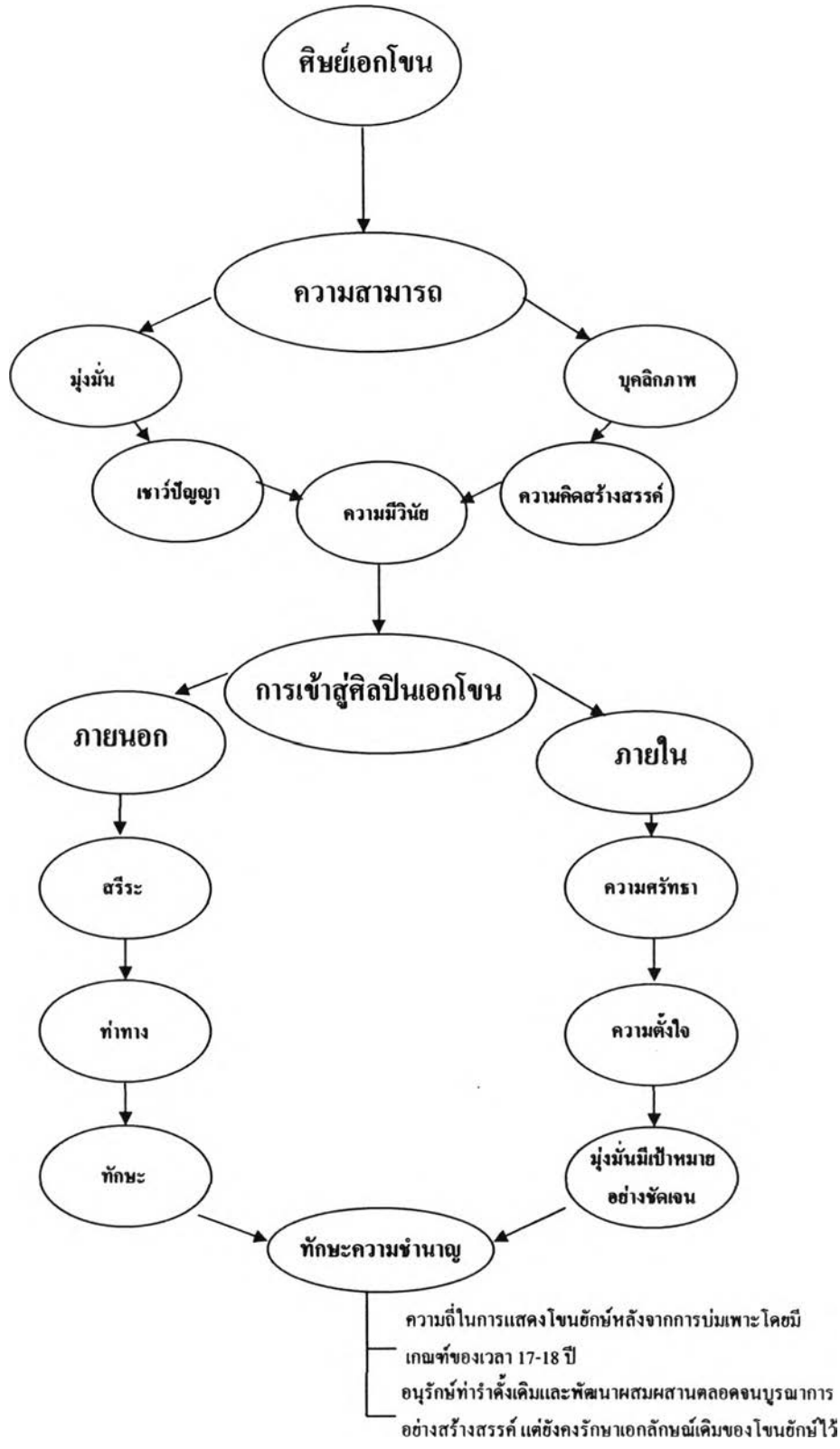
ศิษย์เอกโขน
ความสามารถ
มุ่งมั่น
บุคลิกภาพ
เชาว์ปัญญา
ความมีวินัย
ความคิดสร้างสรรค์
การเข้าสู่ศิลปินเอกโขน
ภายนอก
ภายใน
ศรีระ
ความศรัทธา
ท่าทาง
ความตั้งใจ
ทักษะ
มุ่งมั่นมีเป้าหมาย
อย่างชัดเจน
ทักษะความชำนาญ
ความถี่ในการแสดงโขนยักษ์หลังจากการบ่มเพาะโดยมี
เกณฑ์ของเวลา 17-18 ปี
อนุรักษ์ท่ารำดั้งเดิมและพัฒนาผสมผสานตลอดจนบูรณาการ
อย่างสร้างสรรค์ แต่ยังคงรักษาเอกลักษณ์เดิมของโขนยักษ์ไว้

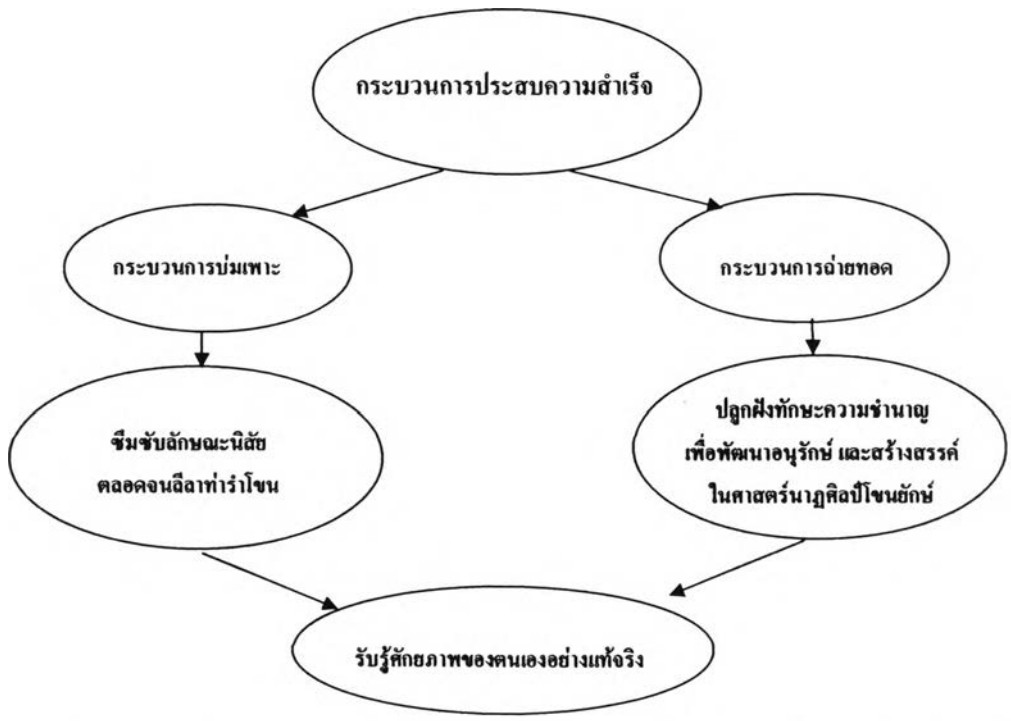

และการรับรู้ศักยภาพของตนเองอย่างแท้จริงนั้นจะต้องประกอบไปด้วยคุณลักษณะสำคัญ ดังนี้

15 ขั้นตอน

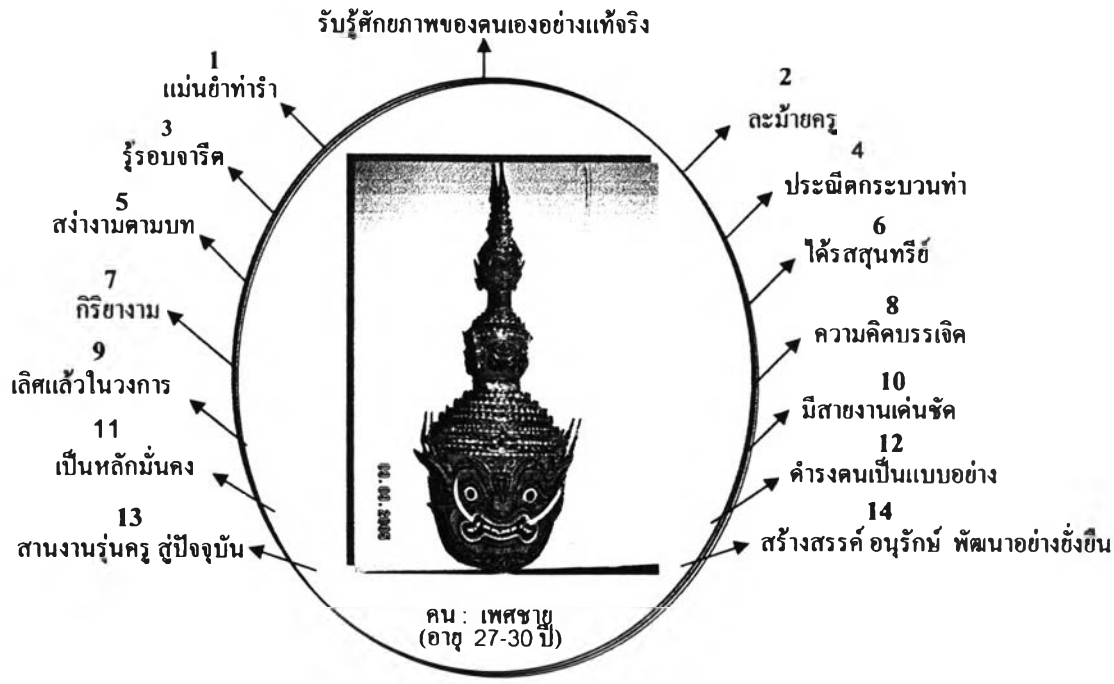

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาเพื่อการสร้างศิลปินเอกโขนยักษ์นั้น ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะเป็นประเด็นศึกษาดังนี้

สาระสำคัญที่จะเสนอแนะคือการปฏิรูปบุคคลทางด้านนาฏศิลป์ให้มีสายงานเฉพาะด้านเพื่อคัดหาศิลปินเอก สรุปดังนี้

1. คัดเลือกหน่วยงานหลัก เช่นวิทยาลัยนาฏศิลป์ ในการคัดสรรการสร้างศิลปินเอกโขนยักษ์ โดยนำรูปแบบและระบบการถ่ายทอด เพื่อให้ได้มาซึ่งคุณลักษณะเด่นที่ผู้วิจัยค้นพบมากำหนดใช้

2. กำหนดผู้เชี่ยวชาญที่มีประสบการณ์ ความรู้ ความเข้าใจต่อปัญหานั้น ซึ่งขอให้เป็นบุคคลในระดับสูงที่สังคมยอมรับ เพราะสามารถที่จะกำหนดกรอบแนวคิดและผลวิจัยไปปฏิบัติใช้ทั้งนี้จะต้องมียุทธวิธีและมาตรการที่จริงจัง

3. กำหนดการเพื่อจัดเป็นกระบวนการที่พึงประสงค์

3.1 จัดทำผลวิจัยไปพัฒนาสาระการถ่ายทอดผู้จะเข้าสู่ศิลปินเอกโขนยักษ์

3.2 จัดการแลกเปลี่ยนสร้างสรรค์ตลอดจนพัฒนาท่ารำโขนยักษ์อย่างต่อเนื่อง

3.3 จัดยุทธวิธีเผยแพร่ ประชาสัมพันธ์อย่างต่อเนื่อง

3.4 จัดศิษย์เอกโขนเพื่อสืบทอด การสืบสานงานมรดกภูมิปัญญาท่ารำโขนยักษ์

3.5 จัดการศึกษาวิจัยต่อเนื่องในประเด็นที่เห็นว่าเป็นปัญหาที่จะต้องศึกษา

4. ศึกษาเปรียบเทียบการแสดงโขนยักษ์ กับการแสดงของยักษ์ในวรรคดีอีกหลายเรื่อง เช่น ยักษ์ในเรื่องพระอภัยมณี ยักษ์ในเรื่องสุวรรณหงส์ ยักษ์ในเรื่องสังข์ทอง ฯลฯ เพื่อจะเป็นทราบถึงเทคนิควิธีการถ่ายทอดและการได้มาซึ่งรูปแบบการสร้างตัวละครยักษ์ที่ปรากฏในสังคมไทยทั้งระบบที่ชัดเจนยิ่งขึ้น

5. ศึกษาเพื่อส่งเสริมให้มีวิทยาศาสตร์การกีฬาเข้ามาช่วยด้านความแข็งแรง เพื่อสร้างความพร้อมให้กับร่างกายของศิลปินเอง เช่นความสมส่วน ความแข็งแรง ตลอดจนความคงทนของร่างกาย และจิตใจ เนื่องจากปัจจุบันเวลาที่กำหนดในการฝึกค่อนข้างน้อย และจำกัดด้วยระเบียบการจัดการโครงสร้างการศึกษาของรัฐ ดังนั้นความพร้อมดังกล่าว จึงสมควรที่จะมีการสร้างโรงฝึกเพาะกายขึ้นในองค์กรที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้เวลาและโอกาสเติมเต็มในส่วนที่ขาด เพื่อสร้างกล้ามเนื้อในส่วนที่จำเป็นหรือส่วนที่ขาดให้แข็งแรงอยู่ตลอดเวลา เพื่อให้เกิดความพร้อมอยู่ตลอดเวลาสำหรับการถ่ายทอดท่ารำโขนยักษ์ในทุกโอกาสที่มีกิจกรรมการแสดงโขน

บทส่งท้าย

การสร้างศิลปินเอกโขนยักษ์ ผู้วิจัยได้ศึกษา ค้นคว้า วิเคราะห์และพรรณนามาโดยลำดับ พบว่า ความเป็นยักษ์เอกเกิดจากประสบการณ์ ที่สร้างสมมานาน เป็นแนวทางของหลักสูตรการถ่ายทอดที่สั่งสม จนก่อให้ปรากฏบารมีและคุณลักษณะเด่นจากครูโขน ตลอดจนคุณลักษณะเด่นจากศิษย์เอกโขนยักษ์ เชื่อมโยงความสัมพันธ์ต่าง ๆ ทุกด้าน ซึ่งสาระสำคัญดังกล่าวเป็นเรื่องที่น่าสนใจและศึกษา นำมาเพื่อการสร้างศิลปินเอกโขนยักษ์ได้ ดังนี้ คือ

1.ความเชื่อ คือความมั่นใจต่อสิ่งที่ดำรงอยู่ว่าข้อมูลเป็นจริง ดีงาม ซึ่งปกติจะเป็นการสืบต่อกันมาเป็นเวลานานในเรื่องกษัตริย์ผู้ปกครองบ้านเมือง เทวดา พิธีกรรม ผีสาง วัฒนธรรมและประเพณี ความเชื่อเป็นสิ่งที่อยู่คู่กับมนุษย์มาตั้งแต่ยุคโบราณ ช่วงเวลาที่ยังไม่มีความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์ ไม่มีการพิสูจน์ถึงความจริงของเรื่องนั้น ๆ วิถีชีวิตปฏิบัติที่แสดงออกถึงความรู้สึกนึกคิดในสถานการณ์ต่าง ๆ ที่ผู้คนสามารถเข้าใจและซาบซึ้งร่วมกัน และความเชื่อได้ส่งผลสู่รูปแบบความเป็ยไทยในด้านศิลปกรรมและด้านการแสดงนาฏยศิลป์โขน เรื่องรามเกียรติ์

2.ความศรัทธา คือปัจจัยส่งผลจากความเชื่อเรื่องราวที่สืบสาน เล่าขานกันต่อมาของบุคคลที่รับและนำมาปฏิบัติ ปรากฏในรูปธรรมต่าง ๆ และได้ตกทอดมาถึงเราในปัจจุบัน ตลอดจนสร้างสรรค์ขึ้น ในบางครั้งก็เกิดการเลียนแบบ เรียนรู้และถ่ายทอดจากกลุ่มบุคคลไปสู่รุ่นถัด ๆ ไป เพื่อแสดงความเป็นเอกลักษณ์ หรือบ่งชี้ความเป็นคนไทยในวงการนาฏยศิลป์ที่ได้รับความศรัทธาต่อการเข้ามาของยักษ์ในสังคมไทยว่าเป็นความยิ่งใหญ่ โดยมีงานที่ปรากฏภายหลังความศรัทธา คือ สังคมไทยได้สร้างสรรค์งานต่าง ๆ ขึ้นมา ได้แก่ ประติมากรรม จิตรกรรม วรรณกรรม และนาฏกรรม เป็นต้น

3. เอกลักษณ์ คือการที่คนในสังคมไทยได้มีส่วนชี้นำการแสดงโขนตลอดจนกำหนดรูปแบบ ขั้นตอน การจัดการแสดงโขนของไทยให้มีลักษณะอันพึงประสงค์ ซึ่งลักษณะดังกล่าวนั้นคือเรื่องราวที่สืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบันและถ่ายทอดกันมาเป็นช่วงอายุคนส่งผลสู่การถ่ายทอดในอนาคต ทางด้านวัฒนธรรมการแสดงโขน

4. ศิลปกรรม คือการแสดงออกทางด้านฝีมือที่ให้ความงดงาม ให้ความรู้สึกในแขนงด้านต่าง ๆ ดังที่ได้ศึกษาพบ ดังนี้

4.1 งานด้านจิตรกรรม คือการวาดภาพ เขียนภาพ ซึ่งอาจเป็นงานลายเส้น หรือการแต้มสีสันจนเกิดเป็นภาพเรื่องเล่าด้านต่าง ๆ มากมาย ด้านการแสดงนาฏยศิลป์โขน

4.2 งานประติมากรรม คือการปั้น การแกะสลัก ที่มีความหมายสำคัญต่าง ๆ บ่งบอกถึงความเชื่อ ศรัทธาเป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญ ให้ผู้คนได้สร้างงานขึ้นอย่างประณีตบรรจง เช่น การสร้างประติมากรรมรูปปั้นยักษ์หน้าศาสนสถานที่เกิดจากความเชื่อ เพื่อเป็นสัญลักษณ์แห่งการคุ้มครองป้องกันภัยอันตราย

4.3 งานสถาปัตยกรรม คือการก่อสร้างพระเจดีย์ อุโบสถ ที่เกิดจากความเชื่อศรัทธา ให้มีการสร้างสรรค์งานในรูปแบบสถาปัตยกรรมขึ้น โดยสั่งสมจากรุ่นเก่าในอดีตเพื่อให้คนได้เคารพ ศรัทธา กราบไว้ และสามารถประกอบพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ในการแสดงโขนได้ เช่น การแสดงหน้าพาทย์องค์พระพิราพ ซึ่งจะต้องจัดพิธีภายในพระอุโบสถเท่านั้น จึงสามารถดำเนินการได้ และความเชื่อดังกล่าวได้ถ่ายทอดมาจวบจนปัจจุบัน

4.4 งานด้านการละเล่น คือการจัดการแสดงที่มีส่วนสำคัญในเรื่องของระเบียบวิธีในด้านการใช้วิถีชีวิตด้านสังคม ท้องถิ่นเฉพาะเมืองสำคัญทั่วประเทศไทย โดยเฉพาะการแสดงหนังตะลุง ที่ได้นำเอาความเชื่อ พิธีกรรมและเรื่องราวของโขนในรามเกียรติ์มาใช้ และสามารถเป็นประเด็นให้เกิดเป็นรูปแบบด้านการละเล่นเพื่อบันเทิงในสังคมไทยจวบจนปัจจุบัน

4.5 งานด้านนาฏยศิลป์ ได้แก่การรำ ที่สามารถให้อารมณ์ ให้ความสนุกครื้นเครงบันเทิงใจ และเชื่อว่าเป็นพรสวรรค์สำหรับผู้แสดงตลอดจนพรแสวงของศิลปินแต่ละคนที่จะสามารถเดินทางสู่ประตูแห่งความสำเร็จในด้านการแสดงได้อย่างดีที่สุด

5. **การพัฒนาเป็นองค์ความรู้ด้านการแสดงโขนยักษ์** ซึ่งการพัฒนาจึงเป็นคำที่เหมาะสมที่สุด เพราะหากขาดการพัฒนา องค์ความรู้ด้านการแสดงนาฏยศิลป์โขนยักษ์จะไม่เกิดอย่างแน่นอน ในที่สุดจึงต้องมีการหาวิธีการที่ผสมผสานกลมกลืนให้เกิดความก้าวหน้าทันโลก การพัฒนาองค์ความรู้ของยักษ์ที่เข้ามาสู่สังคมไทยจึงเป็นเรื่องของเปลี่ยนแปลงให้ดีขึ้น

6. **หลักสูตรการศึกษาเรียนรู้และถ่ายทอด** สืบเนื่องจากการที่ยักษ์เข้ามาสู่สังคมไทยในรูปแบบของการเล่านิทาน ศิลปกรรมและการแสดงนาฏยศิลป์โขน บรรพบุรุษยังมีสติปัญญาความสามารถที่สืบต่อกันมา ตลอดจนมีตำรับตำราเป็นอันมาก ซึ่งได้รักษาไว้ให้คนรุ่นหลังได้เรียนรู้ถึงวิชาการ ขนบนิยมการปฏิบัติด้วยขั้นตอนที่สั่งสมมาอย่างเป็นระบบแบบแผน จนเป็นแหล่งเรียนรู้ที่เรียกว่า องค์ความรู้ที่ยิ่งใหญ่สามารถนำมาจัดระบบเป็นหลักสูตร ที่จัดระบบได้มีการสืบทอดทางด้านนาฏยศิลป์โขนยักษ์ดังนี้ คือ

6.1 หลักสูตรการเรียนการสอน ประกอบไปด้วย ชั้นต้น ชั้นสูง และอุดมศึกษา ซึ่งในหลักสูตรการศึกษาสามารถถ่ายทอดการเรียนรู้ได้เป็น 2 ระบบ ดังนี้

6.1.1 การถ่ายทอดในระบบอย่างมีแบบแผน

6.1.2 การถ่ายทอดนอกเหนือแบบแผน

7. **สาระการถ่ายทอด** ในขั้นตอนนี้เป็นสาระสำคัญที่สัมพันธ์กับหลักสูตรอย่างเหนียวแน่น เนื่องจากเป็นกระบวนการที่ส่งผลให้เกิดลักษณะเด่นจากครูสู่ศิษย์และผู้รับการถ่ายทอดได้เป็นอย่างดี ดังเช่น การถ่ายทอดท่ารำตามครู การถ่ายทอดท่ารำเฉพาะตัว การถ่ายทอดท่ารำเฉพาะตัวเอก และการถ่ายทอดท่ารำเฉพาะศิษย์เอก ซึ่งในแต่ละขั้นตอนนั้นมีวิธีการที่สามารถคัดสรรลักษณะเด่น

ของแต่ละคนได้ และเมื่อฝึกหัดครบทั้ง 4 ขั้นตอนดังกล่าวแล้ว จะสามารถสร้างความแข็งแรงต่อร่างกาย จนถ่ายทอดท่ารำให้เกิดสุนทรียภาพอย่างสมบูรณ์แบบ

8. คุณลักษณะเด่นของครูโขน ครูโขนประกอบด้วยคุณลักษณะที่พึงประสงค์ อันได้แก่ บารมีที่สร้างสมมาเป็นเวลานานในทุก ๆ ด้าน ทั้งด้านสังคม อารมณ์ สติปัญญาและเศรษฐกิจของตัวครู เพื่อศิษย์โขนจะได้รับเอาคุณลักษณะเด่นเหล่านั้นไป ในการใช้ชีวิตและการแสดงบนเวที เช่นเป็นผู้ที่รู้ในความสามารถของตนเองต่อการถ่ายทอดให้ความรู้อย่างค้านท่ารำอย่างลึกซึ้งได้ และที่สำคัญต้องมีกัลยาณมิตรต่อผู้เรียนเป็นอย่างดี

9. คุณลักษณะเด่นของศิษย์โขน เป็นส่วนสำคัญในการค้นพบของครูโขน เนื่องจากการพบคุณลักษณะในขั้นนี้หมายถึงการได้ค้นพบเพชรเม็ดงามอย่างมีค่า ซึ่งลักษณะพิเศษได้แก่ รูปร่างน้ำหนักและส่วนสูง ที่สมส่วนสง่างาม ตลอดจนมีความจำและความสามารถด้านการแสดงทุก ๆ ด้านอย่างโดดเด่น ที่สำคัญมีกิริยามารยาทดีทั้งกาย วาจาและใจ

10. กระบวนการประสบความสำเร็จ คือการนำกระบวนการในการถ่ายทอดการรำโขนมาใช้อย่างเป็นระบบ โดยมีระบบที่ศึกษาพบคือ กระบวรการบ่มเพาะความรู้ที่ได้ซึบซับลักษณะสำคัญด้านท่ารำและนิสัยจากครูโขนมาใช้ และมีการถ่ายทอดเพื่อปลูกฝังทักษะด้านการรำให้เกิดความชำนาญ เพื่อสร้างสรรค์ในศาสตร์นาฏยศิลป์โขนยักษ์ จนสามารถรับรู้ศักยภาพตนเองอย่างแท้จริง

11.การรับรู้ตนเองอย่างแท้จริง .คือความสามารถของศิลปินเอกโขนยักษ์ที่สามารถถ่ายทอดออกมาอย่างชำนาญ ด้วยการสร้างสรรค์ท่ารำประกอบการแสดงอย่าง คม ชัด ลึก ในการแสดง ผ่านสายตาผู้ชมและได้รับการยอมรับ ชื่นชมสามารถนำท่าทางและชุดการแสดงนั้น ๆ กลับมาแสดงซ้ำได้อีกจำนวนหลาย ๆ รอบซ้ำกัน

12. ศิลปินเอกโขนยักษ์ คือผู้แสดงโขนยักษ์ที่รู้จักตนเองอย่างแท้จริง ในการใช้ทักษะและเทคนิคการแสดงจนเกิดผลงานอย่างโดดเด่น ในด้านศิลปะการแสดงเพื่อพัฒนาอย่างสร้างสรรค์สามารถสืบทอดไปสู่อนุชนรุ่นหลัง เพื่อให้เป็นสมบัติทางด้านนาฏศิลป์โขนยักษ์ ในที่นี้หมายถึงยักษ์ เฉพาะตัวเอกทศกัณฐ์เท่านั้น

การสร้างศิลปินเอกโขนยักษ์ เป็นสาระสำคัญในการถ่ายทอดแบบโบราณที่มีขั้นตอนอย่างเป็นระบบแบบแผน แต่อย่างไรก็ตามกระบวนการที่ได้ศึกษาพบดังกล่าวมาแล้วข้างต้นจะสามารถสร้างความเป็นเอกให้กับผู้รับการถ่ายทอดท่ารำจากครูโขนในฐานะศิษย์เอก และพร้อมรับเอาภูมิรู้จากครูโขนอย่างโบราณประเพณีที่สืบทอดกันมายาวนาน สามารถสร้างผู้สืบทอดรุ่นต่อรุ่นจนได้รับการยกย่องเชิดชูเกียรติให้เป็นศิลปินโขนยักษ์สืบต่อไป